

WereldbeSSchouwelijke vorming in Vlaanderen

De ideologische scholing van de Algemeene-SS Vlaanderen en
de DeVlag tijdens de Tweede Wereldoorlog (1940-1944)

Toon De Clerck

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de Europese studies: transnationale en mondiale perspectieven

Promotor: dr. Sarah van Ruyskensvelde

Academiejaar 2017-2018

Circa 12.850 woorden

Ik verklaar me akkoord met de code of conduct van de faculteit Letteren voor geloofwaardig auteurschap.

Voorwoord

Deze masterproef is het eindpunt van mijn masteropleiding in de Europese studies: transnationale en mondiale perspectieven. Een opleiding die ik nooit alleen tot een goed einde had kunnen brengen. Daarom is een woord van dank hier op zijn plaats.

In de eerste plaats zou ik mijn promotor dr. Sarah van Ruyskensvelde willen bedanken. Zij wees mij op dit onderwerp en gaf tijdens mijn onderzoeksproces de nodige aanwijzingen en suggesties. Daarnaast moeten ook alle medewerkers van de archiefinstellingen die ik bezocht heb hier kort worden vermeld voor hun hulp.

Het grootste dankwoord is voorbehouden voor mijn vrienden en familie. Mijn vrienden wil ik vooral bedanken omdat zij mij op tijd en stond van achter de boeken sleurden om een verdiende pauze te nemen. Mijn grootouders wil ik op hun beurt bedanken voor het branden van de talloze kaarsjes die mij mee door veel examens hebben geholpen. Ten slotte ben ik mijn ouders het meest dankbaar van allemaal omdat zij mij de kans hebben gegeven om te studeren en altijd voor mij klaarstaan.

Toon De Clerck

Tildonk, mei 2018.

Inhoud

Voorwoord	3
Inhoud	4
Lijst van afkortingen.....	5
Inleiding.....	6
Probleemstelling	6
Stand van het onderzoek	7
Methodologie en bronnen	9
Structuur van de masterproef	10
De scholing in de <i>Allgemeine-SS</i> en de <i>Algemeene-SS Vlaanderen</i>	11
De Schutzstaffel	11
De scholing in de <i>Allgemeine-SS</i> in nazi-Duitsland	12
De scholing in de <i>Algemeene-SS Vlaanderen</i>	16
De machtsstrijd tussen het VNV en de DeVlag/SS.....	21
De vooroorlogse DeVlag.....	21
Het VNV en de DeVlag samen in de collaboratie.....	22
Groot-Diets versus Groot-Duits	24
De DeVlag/SS breidt uit.....	27
De scholingsinitiatieven van de DeVlag	29
Grondscholing.....	30
De grondscholingscyclus.....	30
De scholingsbrieven van de DeVlag	31
Examinering	37
Het profiel van de lesvolgers en de lesgevers	38
Voorscholing.....	40
Kortscholing.....	43
Vrouwenwerken	44
Conclusie	45
Bijlagen.....	47
Bibliografie	52
Bronnen.....	52
Uitgegeven en gedrukte bronnen.....	52
Archivalische bronnen.....	52
Literatuur.....	53
Digitale informatie en multimedia.....	56

Lijst van afkortingen

ASSV	Algemeene-SS Vlaanderen
CEGESOMA	Studie-en Documentatiecentrum voor Oorlog en Hedendaagse Maatschappij
DeVlag	Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft
HJV	Hitlerjeugd-Vlaanderen
NSB	Nationaal-Socialistische Beweging
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
NSJV	Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen
SA	Sturmabteilung
SS	Schutzstaffel
Verdinaso	Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen
VNV	Vlaamsch Nationaal Verbond

Inleiding

‘Het rijk is. Het is in ons bloed’

-Jef Van de Wiele¹

Probleemstelling

In het naziregime beschouwde de *Schutzstaffel* (SS) zichzelf als de militaire en intellectuele elitebeweging van het nationaalsocialisme. Tot aan het begin van de 21ste eeuw gingen onderzoekers er van uit dat een degelijke kennis van de nationaalsocialistische leer geen belangrijke rol speelde binnen de SS. De laatste jaren is deze visie gecontesteerd. Dit gebeurde door de invloed van het werk van Jürgen Matthäus en Hans-Christian Harten.² Vooral het recent verschenen boek *Himmlers Lehrer: Die Weltanschauliche Schulung in der SS 1933-1945* van Harten gaf aan dat een degelijke scholing³ van de nationaalsocialistische *Weltanschauung* een centrale plaats betrok binnen de SS. In zijn uitgebreide studie had Harten beperkte aandacht voor de situatie in Vlaanderen, al merkte hij vooral op dat er nog niet veel geweten is over de *Schulungsarbeit der SS in den besetzten Ländern*.⁴ Daaruit volgt de onderzoeksvraag van deze masterproef: hoe organiseerde de SS de ideologische vorming van haar leden in Vlaanderen tijdens de Tweede Wereldoorlog?

De SS was verre van de enige organisatie in nazi-Duitsland die de waarden en normen van de nationaalsocialisten uitdroeg. Toch is het een interessante casus om enkel op de SS te focussen. Ze was immers een autonome organisatie die vrij onafhankelijk van de *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP) kon opereren. Bovendien waren haar ambities en intenties ongeëvenaard, zeker in vergelijking met andere nationaalsocialistische initiatieven. De elitaire zelfperceptie van de SS speelde hier een grote rol in.⁵ De SS trachtte eerst met de *Algemeene-SS Vlaanderen* (ASSV) voet aan de grond te krijgen in Vlaanderen. Toen het succes hiervan uitbleef, schakelde het vervolgens de

¹ BRUSSEL, CEGESOMA, *Collection d’Affiches du CEGES – Seconde Guerre mondiale – Belgique*, CEGES CA AF 308, datum onbekend.

² H. HARTEN, *Himmlers Lehrer: Die Weltanschauliche Schulung in der SS 1933-1945*, Paderborn, 2014; J. MATTHÄUS, *Ausbildungsziel Judenmord?. “Weltanschauliche Erziehung” von SS, Polizei und Waffen-SS im Rahmen der “Endlösung”*, Frankfurt am Main, 2003.

³ In deze masterproef worden de termen vorming, onderricht en training als synoniemen gebruikt voor de ideologische scholing.

⁴ HARTEN, *Himmlers Lehrer*, 9-10.

⁵ D. GALLO, ‘La politique de formation idéologique de la SS (1933-1945). Une étude sur la transmission de la normativité nazie’, *Revue historique*, 2015, 877.

Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft (DeVlag) in. Deze masterproef zal daarom oog hebben voor de scholing in beide organisaties.⁶

De collaboratie van Vlamingen in de Tweede Wereldoorlog blijft een zeer gevoelig thema in Vlaanderen. In het najaar van 2017 veroorzaakte de Canvas-reeks *Kinderen van de collaboratie* nog lichte ophef. De reeks deed vragen rijzen over de omgang met het oorlogsverleden.⁷ Daarnaast verscheen in 2017 het boek *Was opa een nazi? Speuren naar het oorlogsverleden*.⁸ De Tweede Wereldoorlog en de collaboratie met de nazi's blijven dus belangstelling wekken. In het wetenschappelijk onderzoek is het dan ook een goed onderzocht thema.⁹ Dit heeft onder andere te maken met de repressie die volgde na de oorlog en leidde tot de mythe dat die geen maat of einde kende.¹⁰ Deze maatschappelijke consternatie toont de relevantie van dit onderzoek naar collaboratie aan.

Stand van het onderzoek

De huidige wetenschappelijke literatuur over de ideologische vorming van de SS is eerder beperkt. De twee belangrijkste wetenschappelijke werken hierover zijn het reeds vermelde *Himmlers Lehrer* van Harten en het artikel *La politique de formation idéologique de la SS (1933-1945). Une étude sur la transmission de la normativité nazie* van David Gallo.¹¹ Volgens Harten zijn er twee belangrijke

⁶ De Vlaamse *Waffen-SS*, de *Reichsschule Flandern* in Kwatrecht en de *Heimschule Flandern* in Schoten blijven daarmee buiten beschouwing. Dit is een bewuste keuze. De *Allgemeine-SS* in Duitsland en de ASSV behoorden tot de civiele tak van de SS. De *Waffen-SS* vormde de (para)militaire tak. Dit onderscheid was ook duidelijk in de scholing van de twee grote SS-takken. In de *Waffen-SS* en de twee genoemde scholen was de vorming intenser en meer gericht op een militaire voorbereiding om naar het front te trekken. Er bestonden ook grote gelijkenissen tussen de twee SS-takken, maar door de belangrijke verschillen is er voor gekozen om de *Waffen-SS* niet in dit onderzoek op te nemen.

⁷ *Kinderen van de collaboratie*, Canvas, november 2017; N. WOUTERS e.a., 'Kunnen we ons verleden recht in de ogen kijken?', VRT NWS, 2017, (<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2017/11/08/opinie-kinderen-van-de-collaboratie/>). Geraadpleegd op 18 november 2017.

⁸ K. AERTS e.a., *Was opa een nazi? Speuren naar het oorlogsverleden*, Tielt, 2017.

⁹ Zie o.a.: L. CLAES, *Het verdrongen verleden: de collaboratie, haar rechters en geschiedschrijvers*, Beveren, 1983; J. P. VERSTRAETE, *Trouw en Dietsch: Vlaamse leiders en hun collaboratie: Staf de Clercq en Hendrik Jozef Elias*, Soesterberg, 2006; A. SAX, *Voor Vlaanderen volk en Führer: de motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog, 1940-1945*, Antwerpen, 2012.

¹⁰ L. HUYSE en S. DHONDT, *Onverwerkt verleden: collaboratie en repressie in België 1942-1952*, Leuven, 1991; F. SEBERECHTS, *Ieder zijn zwarte: verzet, collaboratie en repressie*, Leuven, 1994.

¹¹ GALLO, 'La politique de formation idéologique de la SS', 875-898; HARTEN, *Himmlers Lehrer*.

redenen die de beperkte aandacht voor dit thema kunnen verklaren. In de eerste plaats bevindt dit onderwerp zich op de interdisciplinaire grens van de geschiedwetenschap en de pedagogiek. In tweede instantie wees hij op het moeilijke bronnenonderzoek. Zeker voor de SS-werking in de bezette landen geldt dit. Het bronnenmateriaal daarvoor ligt verspreid over verschillende Europese landen en archiefinstellingen.¹² Dit benadrukt evenwel dat het onderwerp van deze masterproef in een breder Europees kader past, want ook in Nederland, Denemarken, Tsjechië,... waren er *Schulungsamten* van de SS actief.¹³

Studies over de ASSV zijn eveneens vrij schaars. Als de SS in Vlaanderen aan bod kwam in de wetenschappelijke historische literatuur, dan hadden de auteurs meestal aandacht voor de inzet van de Oostfronters van de *Waffen-SS*.¹⁴ De ASSV verdween hierdoor op de achtergrond. Het meest belangrijke werk over de organisatie is *De Algemene-SS Vlaanderen* van Bart Crombez.¹⁵ Hij legde in zijn onderzoek de nadruk op de leden van de organisatie, hij onderzocht hun demografische achtergrond, ideologische opvattingen en gewelddadige gedrag. Vooral door zijn beschrijving van de ideologische opvattingen in de ASSV zal zijn analyse uitgebreid gebruikt worden in deze masterproef.

De activiteiten van de DeVlag konden op meer wetenschappelijke aandacht rekenen, al kregen onderzoekers hierbij vooral naar de strijd tussen de DeVlag en het *Vlaamsch Nationaal Verbond* (VNV).¹⁶ Meire en Seberechts gaven in hun studies over de DeVlag een overzicht van de organisatorische uitbouw van de organisatie. Meire besprak de DeVlag vóór 1940, terwijl Seberechts de omvorming van de DeVlag van een culturele naar een politieke collaborerende organisatie tijdens de Tweede Wereldoorlog bestudeerde.¹⁷ Hun publicaties beperkten zich vooral tot een beschrijving

¹² HARTEN, *Himmlers Lehrer*, 9-10.

¹³ GALLO, 'La politique de formation idéologique de la SS', 875-898.

¹⁴ Zie o.a.: B. DE WEVER, *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaamse Legioen en de Waffen-SS*, Tielt, 1984; J. TRIGG, *Oostfronters: Hitlers SS-Legioen Vlaanderen*, Antwerpen, 2014.

¹⁵ B. CROMBEZ, 'De Algemene-SS Vlaanderen', *Cahiers d'Histoire de la seconde guerre mondiale*, 1995, 162-202.

¹⁶ A. DE JONGHE, 'De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel', *Bijdragen tot de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 1974-1984; M. DE WILDE, *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 5: De kollaboratie*, Kapellen, 1985; B. DE WEVER, *Greep naar de macht, Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde, Het VNV 1933-1945*, Gent, 1994.

¹⁷ F. MEIRE, 'De DeVlag voor mei 1940', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1982, 419-466; F. SEBERECHTS, *Geschiedenis van de DeVlag. Van cultuurbeweging tot politieke partij 1935-1945*, Gent, 1991.

van de structurele uitbouw en activiteiten van de DeVlag. Het programma en de ideologie van de organisatie bestudeerden ze niet diepgaand.¹⁸

Toch bestaan er enkele studies die het programma en de propaganda van de DeVlag uitdiepten.¹⁹ Pollers en De Winne bestudeerden allebei de propaganda van de DeVlag-pers. De Winne focuste daarbij op het dagblad *De Gazet*, dat op de brede massa gericht was. Pollers keek dan weer naar het weekblad *Balming*, dat de meer actieve DeVlag-leden als doelgroep had. Het weekblad *Balming* bleek ook voor andere onderzoekers een dankbare bron om het programma van de DeVlag te bestuderen. Carlier onderzocht aan de hand van *Balming* bijvoorbeeld wat de visie van de DeVlag over de positie van vrouwen en kinderen in de samenleving was. Vreys, ten slotte, onderzocht de visie op literatuur in het weekblad. Dit korte overzicht toont aan dat de meeste studies gebruik maakten van *Balming*, om de standpunten van de DeVlag te bestuderen. Tegelijkertijd toont het aan dat de scholingsinitiatieven van de organisatie, en de achterliggende ideologie, meer onderzoek vereisen.

Methodologie en bronnen

Dit onderzoek steunt op bronnen uit verschillende archieven. Voor de scholing van de ASSV werd er beroep gedaan op de scholingsbrieven van de organisatie. Deze bevinden zich in de bibliotheekcollectie van de UGent. Daarnaast bevatten de *Germanische Leithefte* ook veel nuttige informatie over de ASSV-scholing. Exemplaren daarvan zijn terug te vinden in de bibliotheekcollecties van zowel de UGent als die van de KU Leuven.

De scholingsinitiatieven van de DeVlag werden onderzocht aan de hand van het DeVlag-archief dat zich in het Studie-en Documentatiecentrum voor Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (CEGESOMA) in Brussel bevindt. Dit archief werd reeds geïnteriseerd²⁰ en leent zich voor kwalitatief bronnenonderzoek. Twee opmerkingen hierbij zijn dat het archief hoofdzakelijk informatie bevat over de werking van de Vlaamse tak van DeVlag tijdens de Tweede Wereldoorlog.

¹⁸ D. MARTIN, Bespreking van F. SEBERECHTS, *Geschiedenis van de DeVlag. Van cultuurbeweging tot politieke partij 1935-1945*, Gent, 1991, *Revue belge de philologie et d'histoire*, 1992, 1136-1137.

¹⁹ M. CARLIER, 'Ongedwongen doch plichtvol: De visie op de vrouw en het kind in het weekblad *Balming*', *ongepubliceerde MA Thesis KU Leuven*, 2013; T. DE WINNE, 'De pers van de DeVlag tijdens de bezetting. Case: *De Gazet*', *ongepubliceerde MA Thesis UGent*, 1999; G. POLLERS, 'Het weekblad *Balming* van de DeVlag: nazi-propaganda in Vlaanderen', *ongepubliceerde MA Thesis KU Leuven*, 1987; B. VREYS, 'Het wezen in wording: de literatuuropvatting van Jan Demets in *Balming* (1943-1944)', *ongepubliceerde MA Thesis KU Leuven*, 1996.

²⁰ W. STEENHAUT en M. VAN DE STEEN, 'Archief DeVlag', *Navorsings- en studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, 1977.

Documenten over de Duitse tak of documenten van voor de oorlog zijn er niet in terug te vinden; maar omdat dit onderzoek focust op de situatie in Vlaanderen tijdens de Tweede Wereldoorlog vormde dit geen probleem. Het beschikbare bronnenmateriaal bleek geschikt om de verschillende scholingsplannen van de DeVlag te onderzoeken. Net als de ASSV maakte ook de DeVlag hierbij gebruik van scholingsbrieven. Deze scholingsbrieven bevatten duidelijke richtlijnen over wat de Vlaamse leiding van de DeVlag precies verwachtte van de lesgevers en van de lesvolgers.²¹

Tot slot bleek ook het archiefmateriaal in het *Bundesarchiv* in Berlijn-Lichterfelde zeer bruikbaar te zijn. Al bood dat archief vooral achtergrondinformatie over de ASSV en de DeVlag en niet zozeer over de scholing van de twee organisaties an sich.²²

Structuur van de masterproef

Het eerste deel van deze masterproef gaat in op de scholingspraktijken van de SS. Dit zal gebeuren aan de hand van de al vernoemde studies van Harten en Gallo. In dit deel komt eerst de situatie tussen 1933 en 1939 in nazi-Duitsland aan bod. Hitlers machtsovername in januari 1933 vormt het beginpunt van deze tijdsafbakening, terwijl de start van de Tweede Wereldoorlog in september 1939 het eindpunt vormt. Vervolgens besteedt dit deel ook de nodige aandacht aan de pogingen van de SS om haar ideologische vorming in Vlaanderen ingang te doen vinden met behulp van de ASSV.

In het tweede deel ligt de focus op de concurrentiestrijd om de macht in Vlaanderen tussen de SS en het VNV. Die strijd draaide om fundamenteel verschillende visies over de organisatie van (een naoorlogs) Europa en de plaats die Vlaanderen hierin moest krijgen; ze vormt daarmee de concrete achtergrond waarin de scholingsplannen van de ASSV en de DeVlag begrepen moeten worden. De machtsstrijd, die De Wever, De Jonghe en De Wilde reeds hebben beschreven, wordt in deze masterproef gelinkt aan recente wetenschappelijke inzichten over het belangrijkste transnationale doel van de SS, namelijk de creatie van een Europese Germaanse *Volksgemeinschaft*.²³

²¹ In de bronnen wordt steeds de term *lesvolgers* gehanteerd. In deze masterproef wordt de meer hedendaagse term *cursisten* als synoniem gebruikt.

²² In het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) in Amsterdam bevinden er zich ook nog documenten die van belang kunnen zijn. Het zou hier gaan om een *Sommerschulungsplan* opgesteld in maart 1943 (NIOD 077/293). Het NIOD is desbetreffende documenten momenteel aan het digitaliseren, waardoor ze bijgevolg tot 2019 niet beschikbaar zijn voor wetenschappelijk onderzoek.

²³ DE JONGHE, 'De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel'; DE WILDE, *België in de Tweede Wereldoorlog*; DE WEVER, *Greep naar de macht*.

In het derde deel krijgen de scholingsinitiatieven van de DeVlag de volledige aandacht. Hierbij komen de verschillende scholingsplannen aan bod. De meeste aandacht zal naar het zogenoemde *grondscholingsplan* gaan. Hierbij wordt er dieper ingegaan op de achterliggende ideologie en de praktijken die de DeVlag hanteerde.

De scholing in de *Allgemeine-SS* en de *Algemeene-SS Vlaanderen*

De Schutzstaffel

In het midden van de jaren twintig werd de SS opgericht. Oorspronkelijk vormde de SS een vrij kleine groep en traden de leden op als lijfwachten van Adolf Hitler. Vanaf 1929 kwam Heinrich Himmler aan het hoofd van de organisatie te staan. Als *Reichsführer-SS* bouwde hij de SS uit tot een zelfstandige en institutioneel complexe organisatie.²⁴

Na zijn machtsovername in januari 1933, schakelde Hitler de SS in als hulppolitie en ordedienst. De zwarthemden fungeerden zo als partijpolitie van de NSDAP. In de eerste jaren onder het nationaalsocialistische bewind veroverde de SS een belangrijke positie in nazi-Duitsland. Dit deed ze door haar positie als een binnenlandse strijdmacht tegen de mogelijke tegenstanders van het nationaalsocialisme te bevestigen, én door haar onvoorwaardelijke loyaleiteit ten opzichte van Hitler te benadrukken. Deze loyaleiteit werd duidelijk in de *Nacht van de Lange Messen* waarbij de SS afrekende met de *Sturmabteilung* (SA). Na de breuk met de SA kon de SS verder groeien. De macht van de SS over het leger en de politie breidde uit; de dubbele functie die Himmler bekleedde als hoofd van de SS én dat van de politie benadrukte dit.²⁵ Door de SA uit te schakelen had de SS haar onvoorwaardelijke steun voor Hitler onderlijnd en wist de organisatie een centrale positie in het totalitaire regime in te nemen.²⁶

De SS beschouwde zichzelf als de elite van het nationaalsocialisme. De leden zagen zichzelf als verheven boven de rest van de nazibeweging omwille van hun *superieure* ras- en karaktertrekken. Om het exclusieve lidmaatschap van *raszuivere* en *rasbewuste* mannen te verzekeren, golden er strenge fysieke en raciale toelatingscriteria. Zo moesten de aspirant-leden een stamboom kunnen voorleggen om eventueel Joods voorouderschap uit te sluiten. Een lichamelijke vereiste was dat de

²⁴ C. B. CHRISTENSEN, N. B. POULSEN en P. S. SMITH, *De Waffen-SS, Het Europese leger van de nazi's*, Antwerpen, 2016, 17-21.

²⁵ *Idem*, 29-30.

²⁶ *Idem*, 22-24.

mannen minstens 1,70 meter groot moesten zijn. Eens toegelaten was er veel aandacht voor de fysieke en geestelijke ontwikkeling van de leden. Sport ging samen met ideologische scholing.²⁷

Naast de militaire en sportieve oefeningen voor het lichaam was ook een goed onderricht van de nationaalsocialistische *Weltanschauung* onmisbaar voor de SS-leden. Fysieke en ideologische opvoeding waren onmisbaar omdat het de SS-claim – de bewering dat ze tot de militaire en intellectuele top van de nationaalsocialistische samenleving behoorden – moest ondersteunen. Maar, opmerkelijk genoeg bleef de *weltanschauliche Schulung* in de SS lange tijd een weinig bestudeerd onderwerp.²⁸

De scholing in de *Allgemeine-SS* in nazi-Duitsland

In 2003 bracht Jürgen Matthäus een historiografische leemte onder de aandacht. Hij merkte op dat onderzoekers onwetend waren over het ideologische aspect in de SS. Ze gingen er daarom gemakshalve van uit dat ideologie een onbelangrijke rol speelde in de organisatie. Onderzoek over de ideologische training in de SS was dus nodig om deze ongefundeerde voorbarige conclusies te kunnen toetsen. Ondertussen heeft de geschiedschrijving het onderwerp ontdekt en nemen wetenschappers het ideologische aspect van de SS meer *au serieux*.²⁹

In 2014 verscheen vervolgens *Himmlers Lehrer: Die Weltanschauliche Schulung in der SS 1933-1945* van auteur Hans-Christian Harten.³⁰ In deze omvangrijke studie gaf Harten een analyse van de SS-opleidingsadministratie. Deze bestond uit meer dan drieduizend instructeurs en stafleden; de zogenaamde *leraren van Himmler* waarnaar de titel verwijst.³¹

Naast een beschrijving van het sociale profiel van de lesgevers besteedde Harten in zijn werk veel aandacht aan de institutionele uitbouw van het SS-Scholingsambt. Dat deed hij in vijf hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk bestudeerde hij de historische ontwikkeling van het SS-opleidingssysteem. In de twee volgende hoofdstukken probeerde hij vervolgens een overzicht te geven van het bijna onbeheersbare SS-netwerk. Harten leverde pionierswerk door de ingewikkelde uitbouw van het SS-Scholingsambt binnen en buiten nazi-Duitsland in kaart te brengen. Concreet analyseerde hij de training van de *Duitse, Germaanse en buitenlandse nationale leden* van de

²⁷ Idem, 24-25.

²⁸ HARTEN, *Himmlers Lehrer*, 9-10.

²⁹ D. KNUPPEL, bespreking van H. HARTEN, *Himmlers Lehrer: Die Weltanschauliche Schulung in der SS 1933-1945*, Paderborn, 2014, *H-Soz-Kult*, 2015, (<https://www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-22936?language=en>). Geraadpleegd op 20 februari 2018; MATTHÄUS, *Ausbildungsziel Judenmord?*.

³⁰ HARTEN, *Himmlers Lehrer*.

³¹ KNUPPEL, bespreking van H. HARTEN, *Himmlers Lehrer*.

Waffen-SS en de *SS-Totenkopfverbände*.³² De verschillende media-en propagandakanalen van de SS kwamen in het vierde hoofdstuk aan bod; en bevatte een overzicht van de onderwerpen die de SS-leden voorgeschoteld kregen. In het vijfde en laatste deel maakte Harten de conclusies op van zijn sociaalhistorische analyse.³³

Harten concludeerde dat de SS-leraren overtuigde nationaalsocialisten waren, maar geen extremistische fanatiekelingen of psychopaten. Het merendeel van *Himmlers Lehrer* was al actief in de nationaalsocialistische beweging voor de machtsovername in 1933.³⁴ Over de sociale achtergrond van de leraren en de belangrijkste tekstschrijvers van de scholingsteksten schreef Harten dat de meesten tot de cultureel geschoolde elite behoorden. Ongeveer tachtig procent van hen waren academici.³⁵

Over de manier waarop de SS-leraren de lessen moesten onderwijzen had Harten ook enkele vernieuwende inzichten. Er was volgens hem geen sprake van zware drilllessen. De SS-leden moesten de leerstof niet als automaten reproduceren. Himmler wenste voor de SS geen onderricht dat er, bij wijze van spreken, werd ingeramd. Voor hem moest het onderwijs levendig en afwisselend zijn. Dit leidde tot een meer creatieve omgang met de leerstof in de scholing van de SS. De SS-leden kregen veel voorbeeldmateriaal aangereikt en er was een stimulans om met elkaar in discussie te gaan. Al moesten de verantwoordelijke lesgevers uiteraard wel de grenzen waarbinnen deze gedachtenuitwisselingen plaatsvonden bewaken. Deze manier van werken gaf de SS-leden het gevoel dat ze de leerstof niet ingelepeld kregen, maar ze zelf logisch hadden opgebouwd.³⁶ De mannen leerden zo zelfstandig denken en oordelen over nationaalsocialistische ideologie. Volgens Harten lag in de SS-scholing de focus dus op de zelfstandige ontwikkeling van een correcte nationaalsocialistische houding.³⁷

David Gallo is een tweede belangrijke auteur die zich over de SS-scholing boog. Zijn werk loopt in belangrijke mate gelijk met dat van Harten. Net als Harten onderzocht hij de institutionele

³² Harten besprak zowel de scholing van de *Allgemeine-SS* tijdens het interbellum als die in de *Waffen-SS* tijdens de oorlog, al was in het kader van deze masterproef vooral zijn beschrijving van de *Allgemeine-SS* van belang.

³³ KNUPPEL, bespreking van H. HARTEN, *Himmlers Lehrer*.

³⁴ Idem.

³⁵ R. LEEMHUIS, bespreking van H. HARTEN, *Himmlers Lehrer: Die Weltanschauliche Schulung in der SS 1933-1945*, Paderborn, 2014, *Einsicht. Bulletin des Fritz Bauer Instituts*, 2015, (https://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/einsicht/2015/14/ReviewMonograph102268149?set_language=en). Geraadpleegd op 20 februari 2018.

³⁶ HARTEN, *Himmlers Lehrer*, 526; D. KNUPPEL, bespreking van H. HARTEN, *Himmlers Lehrer*.

³⁷ LEEMHUIS, bespreking van H. HARTEN, *Himmlers Lehrer*.

geschiedenis van het SS-opleidingsprogramma, maakte hij een analyse van de thema's die werden onderwezen en beschreef hij de evoluties tussen 1933 en 1945. Bovendien waagde Gallo zich aan een uiterst complexe materie. Hij wilde immers ook nagaan in welke mate de SS-normen en waarden daadwerkelijk doordrongen tot de SS-leden.³⁸

Hoewel de SS al in de jaren twintig was ontstaan, kwamen haar initiatieven rond ideologische vorming pas na de machtsovername van Hitler op gang. Dit gebeurde tijdens de jaren dertig vooral in de *Allgemeine-SS*.³⁹ Richard Walther Darré was toen één van de prominentste nazi-ideologen van de SS. Hij zette de doelen voor de *Allgemeine-SS* uit en probeerde ze te legitimeren. Het belangrijkste doel was om Duitsland en het *Noordse ras*⁴⁰ een succesvolle wederopstanding te bezorgen. Dit moest volgens Darré gebeuren door de samenleving op te bouwen op basis van de eugenetica en een raciale ideologie. Bovendien vond Darré dat de bevolking grondig (her)opgevoed moest worden om de autochtone authentieke cultuur te zuiveren van vreemde, inferieure invloeden. De SS moest hierbij als avant-garde fungeren.⁴¹

Rassenleer, antisemitisme, antibolsjewisme, de geschiedenis van het Duitse volk en de aandacht voor de Germaanse mythologie waren de basisthema's in de vorming van de *Allgemeine-SS*. Elke SS-afdeling kreeg over deze thema's één à twee cursussen per maand. Dit waren lessen van maximaal twee uur die door een *Schulungsleiter* werden gegeven. De meeste van deze sessies vonden 's avonds plaats in een lokale gemeentenzaal of school.⁴²

De institutionele uitbouw van het SS-scholingsapparaat groeide na 1933. Ondanks constante kleine wijzigingen en herstructureringen in de institutionele uitbouw kende de inhoud van de SS-vorming geen drastische veranderingen tijdens de jaren dertig. De nationale wedergeboorte van Duitsland en de Duitse cultuur bleven de meeste aandacht krijgen, met als doel een nieuwe culturele en militaire elite op te voeden.⁴³

Vanaf 1939, toen Duitsland Polen binnenviel en de Tweede Wereldoorlog startte, veranderde het karakter van de SS en van de SS-scholing fundamenteel. De SS onderging een dubbele evolutie. Ten eerste verschoof het zwaartepunt van de organisatie weg van de civiele tak

³⁸ GALLO, 'La politique de formation idéologique de la SS', 875-898.

³⁹ Zoals reeds uitgelegd in voetnoot 6 maakte de SS een onderscheid tussen haar civiele (*Allgemeine-SS*) en (para)militaire (*Waffen-SS*) activiteiten.

⁴⁰ Volgens de nazistische leer waren er zes verschillende Europese rassen die voorkwamen in de Germaanse landen: het Noordras, Westras, Oostras, Dinarisch ras, Oostbaltisch ras en Faalsch ras. Het Noordras werd aanzien als het meest superieure van al deze rassen. Zie ook bijlage II.

⁴¹ GALLO, 'La politique de formation idéologique de la SS', 878-879.

⁴² Idem, 882-883.

⁴³ Idem, 878-883.

naar de militaire tak. *De Allgemeine-SS* verdween praktisch volledig in Duitsland. Quasi alle mannen werden opgeroepen voor de strijd. Alleen het institutionele kader bleef over, samen met de mannen die al te oud of niet geschikt meer waren om nog naar het front te trekken. De *Waffen-SS* groeide hierdoor exponentieel.⁴⁴ De tweede evolutie was de verdwijning van het strikt Duitse karakter van de SS na 1939. De SS kreeg volgens Gallo een meer 'Europese' en 'plurinationale' dimensie, al lijkt de term transnationaal hier geschikter.⁴⁵

De SS stond open voor de *Volksdeutsche* uit Centraal-Europa en de Balkan én voor de niet-Duitse Germaanse volkeren van Noordwest-Europa.⁴⁶ De creatie van de *Germanische-SS*, die heel Noordwest-Europa omvatte, benadrukte het transnationale karakter van de SS én weerspiegelde de ambitie van Himmler om een groot Germaans rijk te stichten, al had de *Germanische-SS* wel te kampen met de concurrentie van de lokale collaborerende organisaties. Deze dubbele evolutie van de SS had een weerslag op de ideologische vorming. Er kwamen veranderingen in de inhoud die werd onderwezen, in de institutionele uitbouw én in de samenstelling van het personeel.⁴⁷

Ten eerste wijzigde het profiel van het personeel. De oorlogsinspanningen zorgden er voor dat er nood was aan verjonging en vernieuwing. Veel mannen waren naar het front gestuurd, waar ze sneuvelde. Ze moesten dus aan snel tempo vervangen worden. Daarnaast vond er ook een professionalisering van de lesgevers plaats.⁴⁸

⁴⁴ Idem, 885.

⁴⁵ Gallo beargumenteerde dat de SS meer 'Europees' en 'plurinationaal' werd. Vooral de term *plurinationaal* is hier problematisch omdat Gallo niet duidelijk definieerde wat hij hiermee bedoelde. Daarom wordt in deze masterproef geopteerd voor de term *transnationaal*. In de woorden van Kiran Klaus Patel worden transnationale geschiedenis en transnationale fenomenen dan begrepen als: "... *the analysis of phenomena that transcend nations and nation-states; that span territorial borders and boundaries. Transnational history thus seeks to examine interconnections and transfers across borders, as well as the circulatory regimes that might result from them. This obviously includes the analysis of processes that control and restrict transnational flows.*" Zie: PATEL, 'An Emperor without Clothes? The Debate about Transnational History Twenty-five Years on', *Histoire@Politique*, 2015, 4. In zijn artikel geeft Patel ook duiding bij de implicaties van deze definitie. Andere artikels die de wetenschappelijke discussie over transnationale geschiedenis bespreken zijn: K. K. PATEL, 'Transatlantische Perspektiven Transnationaler Geschichte', *Geschichte und Gesellschaft*, 2003, 625-647; J. KOCKA, 'Comparison and Beyond', *History and Theory*, 2003, 39-44.

⁴⁶ Vanaf 1943 trok de SS vrijwilligers uit alle bezette gebieden aan. Gallo schreef dat dit er voor zorgde dat op het einde van de oorlog zo'n 200.000 van de 800.000 SS'ers niet de Duitse nationaliteit hadden.

⁴⁷ GALLO, 'La politique de formation idéologique de la SS', 885-886.

⁴⁸ Idem, 889.

Ten tweede bracht de oorlogstoestand veranderingen in de organisatorische structuur van het SS-instructieapparaat. De *Waffen-SS* ontwikkelde haar eigen ideologische apparaat. Het zwaartepunt van de ideologische vorming verschoof hiermee weg van de *Allgemeine-SS*. Het netwerk van de *Schulungsleiter* van de *Allgemeine-SS* was volledig uitgehold, waardoor de *Allgemeine-SS* haar activiteiten rond ideologische vorming grotendeels staakte. Er waren slechts enkele uitzonderingen waar de *Allgemeine-SS* wel bleef bestaan. In de Poolse en Tsjechische gebieden die verduitsst werden en in de bezette gebieden van Noordwest-Europa bleef ze aanwezig. In die gebieden bleef de plaatselijke Algemene-SS mee verantwoordelijk voor de scholing van de niet-Duitse SS-vrijwilligers.⁴⁹

De oorlogscontext had, ten derde, ook een invloed op de inhoud en het discours van de vorming. Het oorspronkelijke doel was een zeer grondige opvoeding die focuste op de nationale wedergeboorte van Duitsland, een aspect dat op de achtergrond geraakte. In de plaats kwamen er drie nieuwe kortetermijndoelstellingen. Zo was er nood aan een brede gemeenschappelijke basis, over de nationaliteiten heen. Veel mannen hadden zeer uiteenlopende motivatieredenen om lid te worden van de SS. Dit vond de SS-top niet wenselijk: die had de SS als homogeen geheel voor ogen. Daarnaast kwam er een hernieuwde nadruk op het elitaire karakter van de SS. Het avant-garde-idee was immers dé legitimering voor het bestaan van de organisatie. Tot slot wilde men de haat voor de tegenstander aanwakkeren. Himmler geloofde dat dit het moreel en de vechtlust van de eigen troepen ten gunste zou komen.⁵⁰

De scholing in de *Algemeene-SS Vlaanderen*

De ervaring die de *Allgemeine-SS* tijdens het interbellum had opgebouwd over de ideologische vorming, was bruikbaar bij de uitbouw van haar activiteiten buiten Duitsland. Terwijl in nazi-Duitsland de *Allgemeine-SS* nagenoeg helemaal verdween na 1939, was dit niet het geval voor verschillende bezette gebieden.⁵¹ Onder andere in Vlaanderen richtte de SS de ASSV op. In augustus 1940 had Himmler hier al plannen voor gemaakt, waarna de ASSV op 30 november 1940 werd opgericht. In september 1941 erkende de SS de ASSV vervolgens als de *1ste SS-Standaard Vlaanderen*. Dit betekende dat ze een integraal onderdeel vormde van de Duitse *Allgemeine-SS*.⁵² Een jaar later,

⁴⁹ Idem, 887-888.

⁵⁰ Idem, 886-887.

⁵¹ Idem.

⁵² En dit in tegenstelling tot de Noorse-SS of de Deense-SS die allebei buiten de organisatiestructuur van de Duitse *Allgemeine-SS* bleven. CROMBEZ, 'De Algemene-SS Vlaanderen', 169.

in oktober 1942, wijzigde de naam naar *1ste Standaard van de Germaansche SS in Vlaanderen*. Dit paste in de plannen van de SS om haar Germaanse karakter te benadrukken.⁵³

Het profiel van de mensen die toetraden tot de ASSV is niet eenvoudig te beschrijven. Zo was er geen duidelijke leeftijdscategorie waarbinnen de leden vielen. Al merkte Crombez in zijn analyse wel op dat ongeveer de helft van de leden jonger was dan 25 jaar. Daarmee concludeerde hij dat de ASSV een behoorlijk deel oudere leden telde. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de jongere mannen eerder geneigd waren om zich aan te melden voor de *Waffen-SS*. Daarnaast duidde Crombez er op dat het merendeel van de ASSV-leden wel gehuwd maar kinderloos was. Ten slotte bleek de ASSV veel laaggeschoolden, vooral arbeiders en ambachtelijke beroepen⁵⁴, aan te trekken. Al is enige nuance hier nodig. Van het totale aantal laaggeschoolden in Vlaanderen besloot slechts een klein deel om zich te engageren in de ASSV. De persoonlijke motivatie speelde een meer beslissende rol dan het opleidingsniveau.⁵⁵

Net als de *Allgemeine-SS* besteedde ook de ASSV aandacht aan de ideologische vorming van haar leden; en dit gebeurde op zeer gelijkaardige wijze. De training van ASSV-leden vond plaats tijdens storm- en troepenvergaderingen. Die vergaderingen waren zeer belangrijk, omdat ze de inzet van de leden weerspiegelden. De samenkomsten vielen meestal uiteen in vijf onderdelen: turnoefeningen, paramilitaire oefeningen, overlopen van de dienstbevelen, ideologisch onderricht en een bespreking van het behandelde onderwerp.⁵⁶

De plaatselijke stormleider of de stormbanleider was verantwoordelijk voor de ideologische scholing. Al werd er soms ook aan de ASSV-leden gevraagd om een spreekbeurt over een nationaalsocialistisch onderwerp te geven. Nadien volgde er nog een bespreking van het behandelde onderwerp. Hierbij konden de leden kort met elkaar discussiëren, al mocht de bespreking nooit de vorm van een echt debat aannemen.⁵⁷

Van januari tot juni 1941 vormden maandelijks scholingsbrieven de basis voor het ideologische onderricht. De term *scholingsbrief* is wat misleidend. Het waren kleine boekjes/brochures van A5-formaat die zo'n vijftig à zestig pagina's telden. De ASSV gaf deze zelf uit. De teksten werden hoofdzakelijk geschreven door hooggeplaatste ASSV-leden die zich lieten inspireren door Duitse teksten.⁵⁸

⁵³ CROMBEZ, 'De Algemene-SS Vlaanderen', 165-172.

⁵⁴ Onder ambachtelijke beroepen verstaat Crombez mensen die hun arbeid als zelfstandige konden uitoefenen.

⁵⁵ CROMBEZ, 'De Algemene-SS Vlaanderen', 196-201.

⁵⁶ Idem, 174.

⁵⁷ Idem.

⁵⁸ Vooral Jef De Langhe nam een groot deel van de teksten in de scholingsbrieven voor zijn rekening. CROMBEZ, 'De Algemene-SS Vlaanderen', 174-175.

Vanaf augustus 1941 verscheen vervolgens het tijdschrift *Germanische Leithefte*, een initiatief van de *Germanische Leitstelle*. De *Germanische Leitstelle* was een afdeling binnen de SS die onder leiding stond van Gottlob Berger.⁵⁹ De afdeling was verantwoordelijk om het Germaanse gedachtegoed in de door Duitsland bezette gebieden te propageren. Het doel hierbij was om een Europese Germaanse *Volksgemeinschaft* te creëren.⁶⁰ De *Germanische Leithefte* verschenen in alle Germaanse gebieden.⁶¹ Het tijdschrift bevatte antwoorden op de fundamentele en ideologische vragen van het nationaalsocialisme. Toch was het niet uniform voor alle Germaanse gebieden. Berger liet ruimte vrij aan de verschillende lokale redacties om in te kunnen spelen op de bijzonderheden van hun eigen land.⁶²

Het tijdschrift was wijdverspreid, al was het vooral bedoeld voor de vrijwilligers van de *Waffen-SS*.⁶³ Hoewel de *Germanische Leithefte* dus zeker niet hetzelfde waren als de scholingsbrieven van de ASSV lijkt het waarschijnlijk dat het tijdschrift de rol van die scholingsbrieven grotendeels overnam. Wat wel duidelijk was, is dat het *SS-Hauptamt* het scholingsmateriaal voor de ASSV zelf begon aan te leveren. Iets wat het zou blijven doen tot aan de bevrijding van België door de Geallieerden in 1944.⁶⁴

De ideologische thema's die aan bod kwamen in de scholing van de ASSV verschilden niet met die in de *Allgemeine-SS*. Zowel in de toegepaste praktijken als in de ideologie was de vorming van de ASSV zeer gelijklopend aan die van de *Allgemeine-SS* voor de oorlog. De belangrijkste thema's die steeds opnieuw terugkwamen in het ASSV-onderricht waren de rassenleer, de geschiedenis van

⁵⁹ Voor meer info over Gottlob Berger, zie: R. KÜBLER, *Chef KWG: Das Kriegsgefangenenwesen unter Gottlob Berger*, Lindhorst, 1984.

⁶⁰ BERLIJN, Bundesarchiv, *SS-Politik in Belgien, insbesondere gegenüber den Volksgruppen*, dossier NS 19/2140, 1940-1944.

⁶¹ Er bestond onder meer een Duitse, Vlaamse en Deense versie.

⁶² De initiatieven van Germanische Leitstelle pasten daarmee in de pogingen om een homogene SS te creëren. BERLIJN, Bundesarchiv, *SS-Politik in Belgien, insbesondere gegenüber den Volksgruppen*, dossier NS 19/2140, 1940-1944.

⁶³ C. B. CHRISTENSEN, N. B. POULSEN en P. S. SMITH, 'The Danish Volunteers in the Waffen-SS and German Warfare at the Eastern Front', *Contemporary European History*, 1999, 86; CROMBEZ, 'De Algemene-SS Vlaanderen', 175.

⁶⁴ CROMBEZ, 'De Algemene-SS Vlaanderen', 175; BERLIJN, Bundesarchiv, *SS-Politik in Belgien, insbesondere gegenüber den Volksgruppen*, dossier NS 19/2140, 1940-1944; BERLIJN, Bundesarchiv, *Handleiding der SS voor het onderricht in de wereldbeschouwing (Themen 12-25)*, dossier NS 31/413, 1944.

Duitsland, elite-denken en Germaanse mythologie. In de mythologie werden de Germaanse superioriteit en de Groot-Germaanse gedachte benadrukt.⁶⁵

Ondanks dat de grote thema's onveranderd bleven, komen er bij een vergelijking tussen de scholingsbrieven van de ASSV en de *Germanische Leithefte* enkele verschillen naar boven. De teksten in de scholingsbrieven van de ASSV hadden een zeer theoretisch karakter. Ze lazen niet vlot en waren vrij gespecialiseerd. Een voorbeeld van dat theoretische karakter is de vierdelige artikelenreeks *Waarom zijn niet alle mensen gelijk?*. In deze reeks gaf de auteur een biologische uiteenzetting over de functies van cellen en verklaarde hij waarom sommige mensen *superieur* zijn en andere *inferieur*. Wat hierbij opviel, was dat de rassenleer – met haar antisemitische ondertoon – zeer duidelijk aanwezig was in de scholingsbrieven, maar dat vulgaire antisemitische uitspraken voorlopig werden vermeden. Ook het anticommunisme ontbrak nog in deze scholingsbrieven van de ASSV. Dit is waarschijnlijk te verklaren doordat Operatie Barbarossa nog niet van start was gegaan.⁶⁶ Vooral Engeland en haar kapitalistische economische systeem vormde het onderwerp van propagandistische kritiek. Zo legde men in één van de scholingsbrieven uit dat Duitsland de oorlog zou winnen van Engeland omdat de nationaalsocialistische economie efficiënter was dan het Engelse kapitalistische systeem.⁶⁷

De verschijning van de *Germanische Leithefte* in de zomer van 1941 zorgde voor veranderingen. De grote thema's bleven behouden, maar enkele accenten werden gewijzigd. Het zeer theoretische karakter verdween. De teksten van de *Germanische Leithefte* waren veel toegankelijker en bevatten veel foto's die de teksten ondersteunden. Deze veranderingen vallen te verklaren doordat de *Germanische Leithefte* een breder doelpubliek hadden. Door de veranderende oorlogssituatie waren er ook inhoudelijk enkele accentwijzigingen merkbaar. Na de start van Operatie Barbarossa bevatten de *Leithefte* veel anticommunistische propaganda. In combinatie hiermee kwam het antisemitisme sterker naar boven. De Sovjets werden steevast voorgesteld als het Joods-bolsjewistische gevaar. Vanaf 1942 kreeg vervolgens ook de anti-Amerikaanse propaganda veel aandacht in de *Leithefte*.⁶⁸ De grondtoon in dit anti-amerikanisme was een mengeling van

⁶⁵ Crombez en Gallo hanteren een iets andere onderverdeling van de thema's, maar dit zijn de vier meest belangrijke onderwerpen die steeds opnieuw naar voren komen. GALLO, 'La politique de formation idéologique de la SS', 882-883; CROMBEZ, 'De Algemene-SS Vlaanderen', 178-184.

⁶⁶ De Duitse aanval tegen de Sovjet-Unie, Operatie Barbarossa, begon pas eind juni 1941. Dit terwijl de scholingsbrieven verschenen tussen januari en juni 1941.

⁶⁷ GENT, Universiteitsbibliotheek UGent, *Algemeene-SS Vlaanderen Scholingsbrieven 1-6*, januari-juni 1941.

⁶⁸ Japan viel Pearl Harbor aan in december 1941. Niet veel later verklaarden de Verenigde Staten de oorlog aan Japan en Duitsland.

antisemitisme en antikapitalisme.⁶⁹ De propagandaschrijvers benadrukten dat de Verenigde Staten veel potentieel hadden omdat er een grote aanwezigheid was van 'goede vertegenwoordigers van ras en lichaam', maar dat ze hun eigen ondergang bewerkstelligden doordat de Amerikaanse samenleving een smeltkroes was van Afro-Amerikanen, Joden, kleurlingen, Indianen, Aziaten en andere *rasonzuivere* elementen.⁷⁰

Naarmate de oorlog vorderde en de krijgskansen voor Duitsland keerden, verhardde de retoriek tegen alle vijanden van het nationaalsocialisme in de ideologische vorming. Zowel tegen Joden, communisten, Amerikanen, Engelsen, vrijmetselaars,... werd de toon bitser. Tegelijkertijd verheerlijkte de SS haar eigen rol steeds meer. De Vlaamse SS-leden kregen te horen dat de oorlog een ideologische strijd om het voortbestaan van Europa was en dat de SS er voor zou zorgen dat het continent een grootse toekomst tegemoet ging.⁷¹

De SS besteedde veel aandacht aan haar aanwezigheid in Vlaanderen. Desondanks kon de ASSV de verwachtingen van de Duitse SS-top niet vervullen. In een brief aan Himmler gaf Gottlob Berger hier in augustus 1941 verschillende redenen voor. Als eerste wees Berger er op dat de voedselsituatie in Vlaanderen niet goed was, wat een negatieve impact had op het werk van de SS. Het tweede probleem dat Berger aanhaalde, was dat Vlaamse arbeiders ondanks hun Germaanse bloed meermaals slecht behandeld werden. Die ervaringen verminderden de steun voor een Duitse annexatie. Daarnaast beklagde Berger er zich over dat de verschillende Duitse autoriteiten niet aan eenzelfde zeel trokken. Er was geen eenduidige aanpak ten opzichte van België en lang niet iedereen steunde het Germaanse idee waar de SS voor stond. Het bestuur van België en Noord-Frankrijk was er enkel op gericht om de orde en de rust te bewaren, en niet om de steun voor het SS-gedachtegoed bij de Vlamingen te versterken.⁷²

Naast de problemen die Berger zelf besprak, kampte de ASSV met nog meer obstakels. Zo werkte de duidelijke link met de *Waffen-SS* niet bevorderend, omdat het vooruitzicht van een mogelijke militaire inzet een afschrikkend effect had. Bovendien was de dienst en de toegepaste tucht vrij streng en veeleisend. Het ASSV-lidmaatschap vroeg veel tijd en inspanning. Wekelijks organiseerde de ASSV meerdere activiteiten. Zo stonden er oefeningsavonden met sport, lichaamsoefeningen en

⁶⁹ Tot dan was de antikapitalistische retoriek vooral tegen Engeland gericht.

⁷⁰ LEUVEN, Artes Universiteitsbibliotheek KU Leuven, *Germanische Leithefte 1-5*, 1943.

⁷¹ De kortetermijndoelstellingen die werden uitgetekend, zoals het aanwakkeren van de haat voor de tegenstander en de elite-gedachte komen hier dus in terug. BERLIJN, Bundesarchiv, *Handleiding der SS voor het onderricht in de wereldbeschouwing (Themen 12-25)*, dossier NS 31/413, 1944.

⁷² BERLIJN, Bundesarchiv, *SS-Politik in Belgien, insbesondere gegenüber den Volksgruppen*, dossier NS 19/2140, 27 augustus 1941.

paramilitaire trainingen op het programma om de mannen in conditie te houden. Dit kwam bovenop het ideologische onderricht dat op stormvergaderingen werd gegeven. De sportoefeningen, het ideologische onderricht én de vele optochten die de ASSV-mannen moesten houden, zorgden er voor dat het lidmaatschap van de organisatie tijdrovend was. Het was voor (kandidaat-)leden niet evident om dit te combineren met een gewone baan.⁷³

Al deze redenen droegen er toe bij dat de ASSV de verwachtingen van de Duitse-SS top niet kon verwezenlijken. Al was er nog één zeer belangrijke reden waarom de ASSV daar niet in slaagde; er bestond namelijk nog een andere organisatie die collaboreerde met de Duitse bezetter, het VNV. Het VNV was groter en had meer invloed dan de ASSV. Om haar invloed in Vlaanderen uit te breiden koos de SS er voor om een alliantie te sluiten met de DeVlag in plaats van samen te werken met het VNV. Dat is een opmerkelijke vaststelling, omdat de DeVlag een kleine organisatie was in vergelijking met het VNV. De SS koos hiervoor omdat haar doelstellingen en die van het VNV niet compatibel waren. Op die tegenstellingen gaat het tweede deel van deze masterproef uitgebreid in.⁷⁴

De machtsstrijd tussen het VNV en de DeVlag/SS

De vooroorlogse DeVlag

De DeVlag ontstond in het midden van de jaren dertig aan de universiteiten van Leuven en Keulen als een uitloper van twee studiereizen. De eerste reis vond plaats in 1935. Toen trokken enkele Leuvense professoren en studenten op rondreis naar Duitsland. Op kosten van hun Duitse gastheren bezochten ze onder andere Keulen, Trier en de Eifel. Als wederdienst kwamen één jaar later, in 1936, de Keulse professoren en studenten naar Vlaanderen. Uit deze twee reizen ontstond het initiatief om sterkere culturele banden tussen Duitsland en Vlaanderen te onderhouden: de DeVlag was geboren. Tussen 1935 en 1939 waren de activiteiten van de DeVlag beperkt tot drie verschillende initiatieven: het uitgeven van een tijdschrift, het organiseren van cultuurdagen en het uitbouwen van een uitwisselingsdienst. Al deze activiteiten kenden slechts een beperkt succes.⁷⁵

Aan Vlaamse kant was vooral Jef Van de Wiele⁷⁶ de motor achter de activiteiten van de DeVlag. Hij nam de belangrijkste taken op zich. Zo was hij als hoofdredacteur grotendeels alleen

⁷³ DE WILDE, *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 5*, 108-109.

⁷⁴ De WEVER, *Greep naar de macht*.

⁷⁵ MEIRE, 'De DeVlag voor mei 1940', 425-426.

⁷⁶ Jef Van de Wiele (1903-1979) richtte de DeVlag op in zijn studententijd aan de Leuvense universiteit. In 1936 promoveerde hij daar tot doctor in de wijsbegeerte en letteren. Door zijn Duitse contacten kwam hij in aanraking met het nationaalsocialisme en publiceerde hij tijdens de oorlog bij uitgeverij Steenlandt enkele

verantwoordelijk voor het tijdschrift. Ook de organisatie van de cultuurdagen in Vlaanderen nam hij op zich. Ondanks zijn inzet waren de initiatieven van de DeVlag in Vlaanderen niet erg succesvol. Het tijdschrift verdween al in november 1938 en de cultuurdagen kenden vaak een moeizaam verloop en een lage opkomst.⁷⁷

De activiteiten van de DeVlag hadden dus maar een beperkt bereik. Dit kwam vooral door haar losse organisatiestructuur. Door die losse structuur was er geen sprake van een duidelijk omlinjnde politieke ideologie of van gemeenschappelijke doelstellingen. Dit leidde er toe dat de inzet van de leden – die aan Vlaamse kant een Vlaams-nationalistische, conservatieve en katholieke achtergrond hadden – veeleer passief was. Het engagement dat de DeVlag van haar leden kon eisen was zeer gering.⁷⁸

Toen op 3 september 1939 de Tweede Wereldoorlog begon, zette de DeVlag al haar activiteiten stop. Dit deed ze om de strikte neutraliteit van België niet te schenden, al wilde de Duitse zijde de samenwerking wel verderzetten.⁷⁹

Het VNV en de DeVlag samen in de collaboratie

In augustus 1940, toen België al door Duitsland bezet was, hervatte Jef Van de Wiele de activiteiten van de DeVlag. Dit deed hij door het tijdschrift opnieuw uit te geven. Hiermee luidde hij een nieuw hoofdstuk voor de DeVlag in.⁸⁰ Toen Jef Van de Wiele met deze herlancering begon, had het VNV zich al geprofileerd als de belangrijkste collaborerende organisatie in Vlaanderen. Het VNV werd in

propagandistische pamfletten waarin hij zijn antisemitische en Groot-Duitse gedachtegoed uitte: J. VAN DE WIELE, *Joden zijn ook mensen*, Brussel, 1942 en J. VAN DE WIELE, *Op zoek naar een Vaderland*, Brussel, 1942. Voor meer info over Jef Van de Wiele, zie: F. SEBERECHTS, *Geschiedenis van de DeVlag: Van cultuurbeweging tot politieke partij 1935-1945*, Gent, 1991; F. SEBERECHTS, 'Jef Van de Wiele (1903-1979): Een biografische schets. Deel 1: Jef Van de Wiele vóór de Tweede Wereldoorlog', *Verschaeviana Jaarboek 1987, 1988*, 188-203; F. SEBERECHTS, 'Jef Van de Wiele (1903-1979): Een biografische schets. Deel 2: Jef Van de Wiele 1940-1979', *Verschaeviana Jaarboek 1990-1991, 1992*, 265-340; D. LITTLEJON, *The Patriotic Traitors*, Londen, 1972, 137.

⁷⁷ MEIRE, 'De DeVlag voor mei 1940', 427-433.

⁷⁸ Idem, 438, 445-446 en 452.

⁷⁹ De Duitsers die zich in het interbellum achter de DeVlag schaarden waren hoofdzakelijk verbonden aan de Keulse universiteit. Al voor de machtsovername van Hitler in 1933 was er aan de Keulse universiteit een zekere belangstelling voor Vlaanderen. En vanaf 1933 werden de onderlinge banden nog eens extra in de verf gezet. Er was sprake van een *volksnationale belangstelling* waarbij de lotsverbondenheid van zowel de Nederlandse als de Vlaamse cultuur aan de Duitse verbonden werd. De invloed van de nationaalsocialistische retoriek was duidelijk merkbaar in de Duitse afdeling van de DeVlag. MEIRE, 'De DeVlag voor mei 1940', 439-444.

⁸⁰ MEIRE, 'De DeVlag voor mei 1940', 458-459.

oktober 1933 opgericht. Het was een fascistische politieke partij die streefde naar een Groot-Nederlandse/Groot-Dietse staat.⁸¹ Om dit te bereiken had de partij zich geënt op de ideeën van de Nieuwe Orde. Een Groot-Dietse staat beschouwden de VNV-leden als het ideaalbeeld, omdat Vlamingen en Nederlanders – volgens hen – behoorden tot één Nederlandstalige natie. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog stond het VNV politiek geïsoleerd door haar radicaliteit. Tijdens de oorlog veranderde dit. Vanaf de start van de bezetting werkte het VNV nauw samen met de Duitse bezetter. De partijtop meende dat een Duitse overwinning de beste garantie was om een Groot-Nederlandse staat te verwezenlijken.⁸²

Staf De Clercq, de leider van het VNV, had een stappenplan in gedachten om zijn droomstaat te realiseren. In een eerste fase wou hij Vlaanderen onafhankelijk maken. Dit was een tijdelijke stap in afwachting van de verwezenlijking van een Groot-Dietsland. Hiervoor verwachtte hij de hulp van de Duitse bezetter. Maar, de Duitse machthebbers konden zich niet vinden in de nationalistische Groot-Dietse ideeën van De Clercq en zijn VNV. Voor de Duitse machthebbers lag de toekomst van Vlaanderen, en bij uitbreiding die van België en Nederland, in het Duitse Rijk. Een onafhankelijk Groot-Nederland was bij voorbaat uitgesloten. De Clercq en het VNV moesten zich schikken naar de wensen van de Führer.⁸³

Door de oprichting van de ASSV werd De Clercq geconfronteerd met een Duits veto tegen zijn Groot-Nederlandse droom én met een gestage opkomst van een Groot-Duitse beweging. Dit leidde tot een onaangename situatie voor het VNV. Doordat de partij samenwerkte met de bezetter, ronselde ze ook mensen voor de (para)militaire formaties, zoals de *Waffen-SS*. Na de rekrutering werden die vrijwilligers vervolgens blootgesteld aan de Groot-Duitse propaganda van de bezetter. Voor de VNV-basis was het dan ook onduidelijk wat de doelstellingen van het VNV nu eigenlijk waren.⁸⁴

Ondanks deze ambigue relatie bleef het VNV actief collaboreren en steunde het ook andere organisaties die met de bezetter samenwerkten. Daardoor kon de DeVlag rekenen op steun van het VNV. De DeVlag was na bijna één jaar van inactiviteit opnieuw gestart met haar werkzaamheden. Vanaf augustus 1940 verscheen het DeVlag-tijdschrift opnieuw. Het VNV steunde de

⁸¹ Een eenmaking van Vlaanderen en Nederland.

⁸² B. DE WEVER en B. DE WEVER, 'Groot-Nederland als utopie en voorwendsel' in K. DEPREZ en L. VOS red., *Nationalisme in België, Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen, 1999, 150-153; DE WEVER, *Greep naar de macht*.

⁸³ DE WEVER en DE WEVER, 'Groot-Nederland als utopie en voorwendsel', 153.

⁸⁴ Idem, 154.

wederopstanding van de organisatie en veel VNV'ers waren in deze vroege periode van de oorlog eveneens lid van de DeVlag.⁸⁵

De hervatting van de DeVlag-activiteiten verliep vrij succesvol. In het eerste bezettingsjaar zette de DeVlag hoofdzakelijk haar vooroorlogse activiteiten voort en nam het ledenaantal gestaag toe. Voorlopig waren de verhoudingen met het VNV goed. Maar sommige DeVlag-leiders waren ambitieuzer in hun plannen voor de organisatie. Rolf Wilkening, één van de leidende figuren in de Duitse tak van de DeVlag, reisde in mei 1941 naar Berlijn en voerde daar gesprekken met enkele hooggeplaatste SS-functionarissen. Het resultaat van deze gesprekken was dat de DeVlag nauwer ging samenwerken met de SS.⁸⁶

De alliantie tussen de DeVlag en de SS die in het voorjaar van 1941 ontstond, baarde het VNV zorgen. Tot dan was het VNV ontegensprekelijk de belangrijkste politieke organisatie in Vlaanderen. De ASSV raakte niet verankerd in Vlaanderen en was niet in staat om met het VNV te concurreren. Eerst probeerde de SS dit op te lossen door toenadering te zoeken tot het VNV, maar onderhandelingen om samen te werken mislukten. De Duitse houding van het VNV maakte elke vorm van samenwerking problematisch. Een alliantie met de DeVlag bood een geschikt alternatief voor de SS. Hiermee werd het duidelijk dat de SS en het VNV een strijd om de macht in Vlaanderen zouden voeren.⁸⁷

Groot-Diets versus Groot-Duits

In de strijd tussen het VNV en de SS botsten de visies over de toekomst van een naoorlogs Vlaanderen, en bij uitbreiding van een naoorlogs Europa, met elkaar. Waar de SS de creatie van een Germaanse of Europese *Volksgemeinschaft*⁸⁸ in het vooruitzicht stelde, was het VNV gericht op een Groot-Diets nationalisme, één natie voor alle Nederlandstaligen. Hiermee kwamen de

⁸⁵ SEBERECHTS, *Geschiedenis van de DeVlag*, 18-19.

⁸⁶ Idem, 21-23.

⁸⁷ Idem, 23-25; DE WEVER, *Greep naar de macht*, 450.

⁸⁸ Voor de recente discussie over de fascistische en nazistische visies op een Europese *Volksgemeinschaft* raadt M. GUTMANN de volgende publicaties aan: M. FIORAVANZO, 'Die Europakonzepion von Faschismus und Nationalsozialismus (1939–1943)', *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 2010, 509–41; R. GRUBBERT, *Der Europagedanke Westeuropäischer faschistischer Bewegungen 1940–1945*, Paderborn, 2012; M. GUTMANN, 'Engineering the European *Volksgemeinschaft*: Social Engineering, Pedagogy and Fascism in the case of the Swiss Alfred Zander', *Journal of Contemporary History*, 2016, 40-60.

‘Eurofascistische’ en ‘Euronazistische’ visies over Europa en Vlaanderens plaats in Europa tegenover elkaar te staan.⁸⁹

Het VNV stond voor een Eurofascistische organisatie van Europa. Eurofascisme moet dan begrepen worden als een alternatieve hiërarchische en organische Europese orde die gebaseerd is op natiestaten. Een soort nieuw ‘Romeins Rijk’ met een overkoepelende culturele basis maar toch met een zekere diversiteit. In andere woorden: een Groot-Dietse staat met haar eigen tradities, territoriale integriteit en relatieve onafhankelijkheid als één van de vele fascistische natiestaten in Europa.⁹⁰

In nazi-Duitsland ontstond een andere visie op Europa. Een visie die Euronazisme genoemd kan worden. Aanvankelijk lag dit zeer dicht bij de fascistische visie, zoals blijkt uit de retoriek over een Europese *Völkerfamilie* in de jaren dertig. Het basisidee achter de *Völkerfamilie* was dat alle volkeren in Europa enkel solidariteit moesten tonen met de leden van hun eigen volk. Tegelijkertijd hadden de verschillende Europese volkeren door hun Arische achtergrond wel een zekere *familierelatie* met elkaar. In de woorden van Dafinger:

*He [Hitler] and his followers argued that the European ‘peoples’ were literally ‘relatives, sisters and brothers-in-law’, because they were allegedly all belonging to the so-called ‘Aryan race’. Therefore Europe was for them a ‘community [...] of blood’.*⁹¹

Met de nadruk die de nazi’s legde op *Volk* benadrukten ze de nood om in zuivere natiestaten te leven, terwijl de Europese familierelatie een zekere Europese solidariteit rechtvaardigde. Een idee dat Dafinger wist samen te vatten in de titel van zijn artikel: *Show solidarity, live solitarily: the Nazi ‘New Europe’ as a ‘family of peoples’*.⁹²

Er waren veel overeenkomsten tussen de Euronazistische en Eurofascistische toekomstvisies voor Europa. Toch waren er ook belangrijke verschillen. De retoriek over de *Völkerfamilie* bevatte een sterk racistische ondertoon. Daarmee onderscheidde het Euronazisme zich van het Eurofascisme. Het Eurofascisme legde de nadruk op de natiestaat, terwijl het Euronazisme de nadruk legde op de raciale zuiverheid van het Europese continent. In zijn toekomstvisie voor Europa had

⁸⁹ ‘Eurofascisme’ en ‘Euronazisme’ zijn concepten ontleent van P. Pasture. P. PASTURE, *Imagining European Unity since 1000 AD*, Basingstoke, 2015.

⁹⁰ P. PASTURE, *Imagining European Unity since 1000 AD*, Basingstoke, 2015, 140-146.

⁹¹ J. DAFINGER, ‘Show solidarity, live solitarily: the Nazi ‘New Europe’ as a ‘family of peoples’’, *European Review of History: Revue européenne d’histoire*, 2017, 908.

⁹² Idem, 905-917.

Hitler de belangen van slechts één natie in gedachten: die van de Arische Duitsers. Hiermee oversteeg hij de nationale grenzen. Nationale grenzen konden het Duitse *Volk* niet beheersen. Het Duitse *Volk* oversteeg elke politieke vorm of structuur.⁹³

De vraag was dan wie er tot die natie van Arische Duitsers kon behoren. Voor Himmler en de SS waren dit alle Germaanse volkeren in Europa. Zij stonden hiermee achter het idee van een Groter Germaans Rijk. De onnatuurlijke grenzen die de Germaanse volkeren onderscheidde wilden ze daarom uitwissen. Volgens Himmler waren alle Germanen gelijkwaardig en moesten ze zodoende gewonnen worden voor het idee van een Europese *Volksgemeinschaft*. De *Germanische Leitstelle*, dat ook het scholingsmateriaal voor de ASSV voorzag, vormde het orgaan waarmee de SS haar Groot-Germaanse gedachtegoed propageerde. Nadat de onnatuurlijke nationale grenzen vervaagd zouden zijn, moesten de Germaanse cultuur en het Germaanse ras uitgroeien tot de kern van de *Volksgemeinschaft* en van een Germaans Europa. De doelen van de *Germanische Leitstelle* waren daarmee groots en transnationaal van opzet.⁹⁴

Lang niet iedereen in Duitsland deelde deze SS-visie. Andere organen in de nazistaat blokkeerden de invloed van de *Germanische Leitstelle*. Deze weerstand was te wijten aan twee belangrijke factoren. Ten eerste waren niet alle nazi's het erover eens dat alle Germanen gelijkwaardig waren. En hoewel er vanuit de SS zelf aandacht was om alle Germaanse volkeren op gelijke wijze te behandelen, gebeurde dit in de praktijk niet altijd. Een voorbeeld hiervan is de neerbuigende houding van Duitse SS'ers tegenover Vlaamse *Waffen-SS*-vrijwilligers aan het Oostfront.⁹⁵ Vlaamse vrijwilligers aan het Oostfront kregen te horen dat hun taal 'slechts een Duits dialect was'. Hun Vlaamse identiteit moesten ze vergeten en ze moesten zich laten verduitsen. Dit lag zeer gevoelig voor de vele Oostfronters die vaak vanuit het VNV kwamen.⁹⁶

⁹³ PASTURE, *Imagining European Unity*, 144-146.

⁹⁴ M. GUTMANN, 'Engineering the European *Volksgemeinschaft*: Social Engineering, Pedagogy and Fascism in the case of the Swiss Alfred Zander', *Journal of Contemporary History*, 2016, 41 en 52-53.

⁹⁵ DE WEVER, *Oostfronters*.

⁹⁶ CHRISTENSEN, POULSEN en SMITH, *De Waffen-SS*, 252; Ook Geraldien von Freitag Drabbe Künzel haalde het fenomeen van de negatieve houding ten opzichte van niet-Duitse Germanen aan, al focuste zij op de behandeling van Nederlanders. Ze stelde vast dat Nederlanders die als kolonisten naar Oost-Europa verhuisden zichzelf zagen als evenwaardige Germaanse broeders van de Duitsers. De Duitse kolonisten die naar de bezette Oost-Europese gebieden trokken, namen daarentegen een superieure positie aan. Ze beschouwden de aanwezigheid van de Nederlanders als een Duitse gunst in plaats van een verworven recht. Daarmee wordt duidelijk dat een aanzienlijk deel van de Duitse nazi-aanhangers vond dat enkel de Duitsers zelf superieur waren. G. VON FREITAG DRABBE KÜNZEL, 'Germanje': Dutch empire-building in Nazi-occupied Europe', *Journal of Genocide Research*, 2017, 251-252.

De tweede factor die de invloed van de *Germanische Leitstelle* beperkte, had te maken met de dynamiek van de nazistaat. De *Germanische Leitstelle* moest voortdurend kampen met andere departementen en instellingen binnen het naziregime. Omdat de bevoegdheden onduidelijk afgebakend en versplinterd waren, was er in alle bestuurslagen van nazi-Duitsland een permanente strijd tussen verschillende instanties om (meer) macht. Bovendien probeerden verschillende instellingen, organisaties en individuen in de gunst van Adolf Hitler te komen door te anticiperen op zijn wensen, wat leidde tot een institutionele chaos.⁹⁷

De ideeën van de SS waren gecontesteerd, toch investeerde de SS veel middelen om haar ideeën ingang te doen vinden, ook in Vlaanderen. Toen het de SS begon te dagen dat de ASSV niet kon concurreren met het VNV, ging ze op zoek naar een alternatief. Een alliantie met het VNV was uitgesloten. Ook al waren de VNV-aanhangers ontvankelijk voor de raciale ideeën van het nationaalsocialisme, toch was het vooruitzicht van een Duitse annexatie onaantrekkelijk voor hen. Dit vooral uit de afkeer voor een mogelijke verplichte verduitsing én uit vrees om als tweederangsburgers te worden behandeld. Als alternatief leek de DeVlag dan het geschikte hulpmiddel voor de SS om haar macht in Vlaanderen uit te breiden en haar ideaal van een Groot-Germaans Rijk te kunnen propageren.

De DeVlag/SS breidt uit

De samenwerking tussen de DeVlag en de SS had grote gevolgen. Vanaf nu had het VNV een concurrent die haar op alle terreinen moest bestrijden. Binnen het VNV kwamen er meer kritische stemmen op over deze evolutie van de DeVlag. Dit zorgde ervoor dat de spanningen tussen het VNV en de DeVlag groeiden. Ongerust over de toekomstige ontwikkelingen wilde het VNV de DeVlag genuïlkorfd zien. Om de spanningen te beslechten werd er in maart 1942 een taakbegrenzing van de DeVlag afgesproken. De DeVlag moest zich beperken tot het *verzorgen en verdiepen van de geestelijke en culturele betrekkingen tussen Duitsland en Vlaanderen*. Die zeer vage omschrijving betekende een overwinning voor de DeVlag.⁹⁸ Hiermee was ze verzekerd dat ze haar activiteiten voort kon zetten en was het VNV er niet in geslaagd om de werkzaamheden van de DeVlag succesvol in te perken. Door gebruik te maken van massamobilisatie waarbij het VNV haar Groot-Nederlandse

⁹⁷ GUTMANN, 'Engineering the European *Volksgemeinschaft*', 53; D. STYVEN, 'Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst! De verduitsing van de Hitlerjeugd Vlaanderen', *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 2011, 210; I. KERSHAW, *Hitler, Hoogmoed, 1889-1936*, Utrecht, 1999, 691-693.

⁹⁸ POLLERS, 'Het weekblad Balming van de DeVlag', 5; DE JONGHE, 'De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel', 76.

ideaal in de verf zette, probeerde de organisatie nog duidelijk te maken aan de Duitse bezetter dat ze onmisbaar was. Deze inzet haalde niet veel uit.⁹⁹

Een ander belangrijk gevolg was dat de DeVlag een mantelorganisatie van de SS werd. De samenwerking tussen de SS en de DeVlag was vanaf het najaar van 1942 structureel geworden. Dit zorgde ervoor dat Duitsers de koers van de DeVlag in België bepaalden. Dit maakte van Jef Van de Wiele een ondergeschikte van Duitse SS'ers.¹⁰⁰ Met de steun van de SS wist de DeVlag gestaag verder te groeien. Ze breidde haar werkterrein uit en versterkte haar positie. Bovendien ontving de DeVlag vanaf augustus 1942 meer financiële steun vanuit Duitsland. De Duitse steun en de nauwe relaties met de SS boden de DeVlag een stevige positie in Vlaanderen.¹⁰¹ Het werd steeds duidelijker dat de DeVlag aan het langste eind zou trekken, ten nadele van het VNV.¹⁰²

Door de uitbreiding van de DeVlag verslechterde haar relatie met het VNV, omdat ze het VNV politiek irrelevant dreigde te maken. Uiteindelijk zou deze concurrentiestrijd tussen het VNV en de DeVlag/SS leiden tot een breuk. Vanaf 1943 verhulden de prominenten van beide kanten hun minachting voor elkaar niet meer. Als leider van het VNV moest Hendrik Elias rekening houden met zijn ontevreden achterban.¹⁰³ Uit vrees dat de Vlaamse taal en cultuur na enkele jaren volledig verduitsd zouden zijn indien de DeVlag het VNV zou vervangen, verklaarde hij in juni 1943 de organisatie symbolisch de oorlog.¹⁰⁴ De publieke redevoeringen waren daarmee ronduit vijandig en de wederzijdse verwijten tussen de twee organisaties vlogen openlijk heen en weer.¹⁰⁵

De Duitse steun voor de DeVlag zorgde ervoor dat ze vanaf het najaar van 1942 het Groot-Germaanse idee, antisemitisme, de trouw aan de Führer en de werving voor de *Waffen-SS* meer uitgesproken propageerde.¹⁰⁶ Tegelijkertijd stegen vanaf oktober 1942 zowel het aantal leden als het aantal lokale afdelingen van de DeVlag. Die gestage groei vroeg om een herstructurering. Hierbij nam de DeVlag de structuur van de NSDAP als voorbeeld. Het centrale orgaan van de DeVlag was in de Brusselse Wetstraat gevestigd. Verder ontwikkelde de DeVlag nog verschillende hoofdambten,

⁹⁹ DE WEVER, *Greep naar de macht*, 453.

¹⁰⁰ De Duitsers die boven Jef Van de Wiele stonden waren Heinrich Himmler, Gottlob Berger en Richard Jungclaus. DE WEVER, *Greep naar de macht*, 450.

¹⁰¹ POLLERS, 'Het weekblad *Balming van de DeVlag*', 6.

¹⁰² DE WEVER en DE WEVER, 'Groot-Nederland als utopie en voorwendsel', 154-155; SEBERECHTS, *Geschiedenis van de DeVlag*, 37-41.

¹⁰³ Na de dood van Staf De Clercq in oktober 1942, had Hendrik Elias het roer overgenomen.

¹⁰⁴ DE WEVER, *Greep naar de macht*, 540-544.

¹⁰⁵ DE WEVER en DE WEVER, 'Groot-Nederland als utopie en voorwendsel', 154-155; SEBERECHTS, *Geschiedenis van de DeVlag*, 37-41.

¹⁰⁶ POLLERS, 'Het weekblad *Balming van de DeVlag*', 6.

ambten, hoofddiensten en diensten. Zo ontstonden onder andere de ambten *Propaganda, Organisatie, Scholing,...*¹⁰⁷

Die verschillende diensten ontwikkelden nieuwe initiatieven, de impact van de DeVlag breidde zo alsmaar verder uit. Een eerste voorbeeld hiervan zijn de oprichtingen van het weekblad *Balming* in april 1943 en dat van het dagblad *De Gazet* in augustus 1943. Hiermee telde de DeVlag nu drie tijdschriften.¹⁰⁸

De oprichting van de Hitlerjeugd-Vlaanderen (HJV) in oktober 1943 is een tweede voorbeeld van het groeiende werkterrein van de DeVlag. Gesteund door de SS slaagde de DeVlag er in om het VNV ook op dit terrein te beconcurreren. Met de Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen (NSJV) had het VNV tot dan een quasi-monopolie op jeugdorganisaties. Met het ontstaan van de HJV, onder voogdij van de *SS-Hitler-Jugend*, veranderde dit.¹⁰⁹

Het is in deze context – van een DeVlag die zich geleidelijk probeert te profileren als enige politieke organisatie in Vlaanderen en hierbij meer en meer taken op zich neemt – dat ook haar scholingsinitiatieven gezien moeten worden.

De scholingsinitiatieven van de DeVlag

De scholingsinitiatieven van de DeVlag vielen onder de bevoegdheid van het *Ambt Scholing*. Dat Ambt was verantwoordelijk voor de leerstof van de wereldbeschouwelijke vorming.¹¹⁰ Hiervoor stelde het scholingsbrieven op en regelde het de praktische organisatie. Het Ambt voorzag geschikte locaties waar de vorming van haar kaderleden kon doorgaan. Voor deze voorbereidingen moest het Ambt Scholing samenwerken met andere diensten van de DeVlag. Het *Ambt Propaganda* verzekerde mee de nationaalsocialistische inhoud van de lessen, het *Ambt Cultuur* onderhield de connecties met

¹⁰⁷ Idem, 4-5; DE JONGHE, 'De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel', 64 en 68-69.

¹⁰⁸ *De Gazet* was het meest toegankelijke; het was een boulevardblad gericht op de massa. De link met de DeVlag werd niet benadrukt en de artikels hadden een eerder gematigde toon. Het idee hierachter was om de massa geleidelijk aan voor de nationaalsocialistische zaak te kunnen winnen. *Balming* mikte alleen op de DeVlag-leden. Dit maakte dat het weekblad wel duidelijk propagandistisch was en de link met de DeVlag zeer duidelijk naar boven kwam. De toon van de artikels in *Balming* varieerde van eerder intellectueel over toegankelijk tot scheldende, opruiende en volkse taal. Het derde tijdschrift was het maandblad *DeVlag*. Dit verscheen opnieuw sinds augustus 1940 en had een hoger opgeleid doelpubliek voor ogen. De artikels hadden in eerste instantie een culturele inslag, maar gaandeweg kregen de artikels een meer uitgesproken ideologisch karakter. POLLERS, 'Het weekblad Balming van de DeVlag', 10-12.

¹⁰⁹ POLLERS, 'Het weekblad Balming van de DeVlag', 7-8.

¹¹⁰ Het is onduidelijk welke rol de *Germanische Leitstelle* hierin speelde.

verscheidene voordrachtgevers en het *Ambt Organisatie* hielp mee met de praktische kant van de zaken.¹¹¹

Grondscholing

De grondscholingscyclus

De DeVlag telde drie verschillende vormen van scholing: grond-, voor- en kortscholing. De grondscholing was het meest uitgewerkt. Hiervoor was een grondscholingsplan opgesteld, het voorzag dat de grondscholing in november 1943 begon. Dit plan hield in dat alle kaderleden¹¹² van de DeVlag verplicht de grondscholing moesten volgen. Indien ze dit niet deden, kon er een sanctie volgen. Met deze verschillende vormen van scholing dreef de DeVlag de inspanningen om haar kaderleden ideologisch bij te scholen sterk op. Dit deed ze om 'de schromelijke achterstel, door omstandigheden veroorzaakt' op het vlak van de ideologische vorming in te halen.¹¹³

Het doel van de grondscholing was drievoudig. In de eerste plaats moest het de nationaalsocialistische wereldbeschouwing bij de kaderleden verdiepen en verstevigen. Het tweede doel was om het *goede* gedrag van de kaderleden te verzekeren. Ze moesten zich altijd en overal als waardige nationaalsocialisten gedragen en de waarden die de leer vertegenwoordigde ook in het dagelijkse leven toepassen. De laatste doelstelling van de grondscholing was om de kaderleden te voorzien van de nodige ideologische bagage zodat ze hun taken als nationaalsocialistische bediende of arbeider konden volbrengen.¹¹⁴

Alle kaderleden moesten in een minimum aan tijd deze ideologische vorming krijgen, daarvoor was er een grondscholingscyclus van tien maanden uitgetekend. Tien maanden lang, van november 1943 tot augustus 1944, vonden er twee scholingsvoormiddagen per maand plaats. Een scholingsvoormiddag ging steeds door op zondag en had een vaste indeling. Om half tien in de ochtend begon men met een inleidende lezing en een korte herhaling van de voorgaande les. Daarna volgden de twee lessen van de dag, die telkens met een vragenronde afsloten. Na deze twee lessen kwamen de mogelijke opwerpingen aan bod. Dit waren punten van kritiek die de critici van het nationaalsocialisme vaak aanhaalden. De lesvolgers leerden deze opwerpingen te weerleggen aan de

¹¹¹ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/206, "Grondscholingsplan 1^e etape [sic]", van het ambt Scholing, oktober 1943.

¹¹² De kaderleden waren de leden die een actieve rol in de organisatie hadden.

¹¹³ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/206, "Grondscholingsplan 1e etape [sic]", van het ambt Scholing, oktober 1943.

¹¹⁴ *Idem.*

hand van concrete voorbeelden.¹¹⁵ Ten slotte eindigde een scholingsvoormiddag rond één uur 's middags met de voordracht van een gedicht of een lied.¹¹⁶

Het plan van de DeVlag om al haar kaderleden de basis van het nationaalsocialisme bij te brengen vroeg om voldoende geschikte locaties en lesgevers. De belangrijkste criteria waren dat de locaties makkelijk bereikbaar moesten zijn voor de kaderleden uit de streek en dat er drie tot vijf lesruimten aanwezig waren. De zoektocht naar geschikte locaties kende veelal geen problemen, meestal kon een scholingsvoormiddag plaatsvinden in een lokale basisschool.¹¹⁷

Het vinden van geschikte lesgevers was moeilijker. Het Ambt Scholing stond in voor de opleiding van de gewestelijke scholingsleiders. Deze gewestelijke scholingsleiders hadden op hun beurt een tweevoudige taak. Ze moesten de andere – in de hiërarchie lager gerangschikte – scholingsleiders en lesgevers in hun regio bijstaan, én ze droegen de eindverantwoordelijkheid voor de vorming van de kaderleden in hun gewest. Het probleem bij het begin van de grondscholingscyclus was dat het aantal lesgevers te laag lag in verhouding met het aantal lesvolgers.¹¹⁸ Hierdoor konden niet alle kaderleden de scholing vanaf het begin mee volgen. Om dit euvel te verhelpen werkte de DeVlag een ploegsysteem uit. Dit hield in dat de grondscholingscyclus in januari 1944 herbegon. Het bood de kaderleden die de eerste cyclus niet konden bijwonen de mogelijkheid om dan in te stappen.¹¹⁹

De scholingsbrieven van de DeVlag

De scholingsbrieven vormden de basis voor de lessen van de grondscholing. Elke maand stond in het teken van één scholingsbrief. In totaal gaf de DeVlag tien van deze brieven uit. Het was een

¹¹⁵ Zie bijlage IV voor voorbeelden van deze *opwerpingen*.

¹¹⁶ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/206, “Grondscholingsplan 1e etape [sic]”, van het ambt Scholing, oktober 1943.

¹¹⁷ *Idem*.

¹¹⁸ De bronnen spreken voor oktober 1943 van enkele duizenden kaderleden en 47 geschikte scholingsleiders. In een later document van eind januari 1944 wordt aangegeven dat de grondscholing op dat moment aan 1282 kaderleden wordt gegeven. Hierbij moet in gedachte gehouden worden dat niet alle opgeroepen kaderleden ook effectief kwamen opdagen op de scholingsvoormiddagen. BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/176, Maandverslag over de werking gedurende de maand januari 1944 (van 26.12.1943-25.01.1944), 25 januari 1944.

¹¹⁹ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/206, “Grondscholingsplan 1e etape [sic]”, van het ambt Scholing, oktober 1943.

eenmalige reeks die verscheen tussen november 1943 en augustus 1944. Net als bij de ASSV waren dit kleine boekjes van vijftig à zestig pagina's.¹²⁰

Pol Le Roy was als leider van het Ambt Scholing de eindverantwoordelijke voor de inhoud van de scholingsbrieven. Deze hadden steeds dezelfde opbouw. Ze vingen aan met enkele inleidende stellingen. Dit waren citaten van hooggeplaatste nazi's (bv. Adolf Hitler, Joseph Goebbels), nazi-ideologen (bv. Alfred Rosenberg) of Vlaamse collaborateurs (bv. Jef Van de Wiele). Het grootste deel van de inhoud van een scholingsbrief ging naar de twee lessen die de lesgevers in één maand moesten doceren. Daarnaast stonden er ook illustratieve teksten of marginalia in. Dit waren fabels, citaten, anekdotes, gedichten, liederen of korte verhalen, die steeds een nationaalsocialistische moraal hadden. In Scholingsbrief III kreeg het sprookje van Sneeuwitje bijvoorbeeld een nationaalsocialistische insteek.¹²¹ Volgens die lezing kwam de stiefmoeder van Sneeuwitje van *over de bergen*. Dit werd in Scholingsbrief III voorgesteld als een verwijzing naar de hoofdzetel van het katholicisme die in Rome aan de andere kant van de Alpen – en dus ook *over de bergen* – lag. Dit was een impliciete aanval op de katholieke Kerk. De vaak genoemde opwerpingen tegen het nationaalsocialisme en een bibliografie met aanvullende literatuur sloten elke scholingsbrief af.¹²²

De lesgevers ontvingen elke maand een exemplaar van de scholingsbrief zodat ze hun lessen konden voorbereiden. Een goede lesvoorbereiding was cruciaal. Enkel dan konden de lesgevers het basisidee achter elke les klaar en duidelijk overbrengen op hun lesvolgers, zo luidde de redenering. Om een concreet beeld te krijgen van wat de lesvolgers of cursisten precies dienden op te steken van de scholingsvoormiddagen, volgt hier een overzicht van de inhoud van de verschillende scholingsbrieven.

¹²⁰ In het CEGESOMA zijn scholingsbrieven III, VI, VII in brochure- of boekvorm aanwezig. van de andere zeven is er slechts een onvolledige drukproef beschikbaar. In de bibliotheekcollectie van de KU Leuven zijn scholingsbrieven I, IV, VIII aanwezig. De beschikbare scholingsbrieven en de beschikbare drukproeven geven samen een goed overzicht van de leerstof die de lesgevers moesten onderwijzen.

¹²¹ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/219, Scholingsbrief III, januari 1944; In hun propaganda verwezen de nazi's wel vaker naar bekende sprookjes. Zo bestond er ook een nationaalsocialistische versie van Doornroosje. In die versie werd de heks voorgesteld als de democratie, de prins als Hitler en Doornroosje als Duitsland. De Geallieerden gebruikten dit op hun beurt dan weer in hun eigen propaganda. Disney maakte in 1943 een korte propagandistische tekenfilm waarin het de Duitse nazi-versie van Doornroosje bekritiseerde. Zie N. SAMMOND, 'Education for Death: The making of a Nazi', *Critical Commons, For Fair & Critical Participation in Media Culture*, 2018, (<http://www.criticalcommons.org/Members/sammondn/clips/disneys-education-for-death-the-making-of-a-nazi/view>). Geraadpleegd op 21 mei 2018.

¹²² BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/217-226, Scholingsbrieven I-X, november 1943 – augustus 1944; zie bijlage IV.

In Scholingsbrief I stonden de thema's *Bloed, Ras en Bodem* en *Bijdragen tot de rassenleer* op het programma. Wat de cursisten hiervan moesten onthouden was dat de liberalistische wereldbeschouwing vals was. De nationaalsocialistische daarentegen was waar en natuurlijk. De les over de rassenleer was er dan weer op gericht om de cursisten een basisinzicht te schenken in deze *diepste grondslag van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing* en ze te overtuigen van de noodzaak om te streven naar raszuiverheid.¹²³

Over de geestelijke grondslagen van het Nationaalsocialisme was het onderwerp van Scholingsbrief II. Het doel was hier om de lesvolgers de basis van de nationaalsocialistische ethiek en moraal bij te brengen. Dit moest hen overtuigen deze strikt te volgen. Deze ethiek hing samen met de richtlijnen om een ware nationaalsocialist te zijn. Voor de lesvolgers moest het na deze scholingsbrief duidelijk zijn waarom ze deze richtlijnen ook daadwerkelijk in de praktijk moesten omzetten.¹²⁴

Scholingsbrief III bevatte met *Over het leven onzer Germaansche Voorouders* en *Geschiedenis van het Rijk en de Rijksgedachte* geschiedkundige onderwerpen. De nationaalsocialistische visie op de geschiedenis was er op gericht om elk zogezegd foutief beeld over de voorouders recht te zetten en zo de trots van de Vlamingen op te wekken. De les over het Rijk en de Rijksgedachte had het doel om de wil om mee te werken aan de uitbouw van het Duitse Rijk bij de kaderleden aan te wakkeren.¹²⁵

Scholingsbrief IV pikte in op dit idee van de Rijksgedachte met het onderwerp *Vlaanderen in het Rijk en in verhouding met het Rijk*. Het uitgangspunt was dat Vlaanderen misschien niet altijd een officieel onderdeel van het Duitse Rijk was, maar het er wezenlijk steeds toe heeft behoord. Vlaanderen hoorde dus thuis in het Rijk. Het tweede thema in deze scholingsbrief was *Adolf Hitler, de*

¹²³ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/216, "Over de Scholingsvoormiddagen in de Grondscholing, Richtlijnen getrokken uit het Scholingsweekeind van 12 en 13 februari 1944, februari 1944; BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/217, Scholingsbrief I, november 1943.

¹²⁴ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/216, "Over de Scholingsvoormiddagen in de Grondscholing, Richtlijnen getrokken uit het Scholingsweekeind van 12 en 13 februari 1944, februari 1944; BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/218, Scholingsbrief II, januari 1944.

¹²⁵ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/216, "Over de Scholingsvoormiddagen in de Grondscholing, Richtlijnen getrokken uit het Scholingsweekeind van 12 en 13 februari 1944, februari 1944; BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/219, Scholingsbrief III, januari 1944.

Führer. Deze les moest voor de cursisten duidelijk maken dat Hitler de enige was die het Rijk, en dus ook Vlaanderen, een duurzame en grootse toekomst kon bieden.¹²⁶

Met *Het Gezin – Germaansch Boerendom – de Arbeider – Wat is Cultuur?* behandelde Scholingsbrief V het ideaalbeeld voor het dagelijkse leven en de bezigheden van de nationaalsocialistische mens. De lessen van deze scholingsbrief verklaarden achtereenvolgens aan de lesvolgers waarom het gezin de basis vormde voor de gezondheid van het volk, het boerenleven het belangrijkste element was van de Germaanse beschaving, de arbeid een cruciaal onderdeel was van de levensvreugde en waarom cultuur een ontegensprekelijke eigenschap van de natuur van de Germaanse mens was.¹²⁷

Na Scholingsbrief VI volgde er een eerste examen voor de lesvolgers. Deze scholingsbrief bood daarom een herhaling van de eerste vijf brieven en kreeg de titel *Bepalingen en aanvullingen, een geordend overzicht van de eerste vijf Scholingsbrieven geschikt voor de herhaling* mee. Het moest de lesvolgers nogmaals doen inzien dat *door het Nationaalsocialisme het Germanendom tot zijn volle rijpheid gekomen is*.¹²⁸

De *N.S.D.A.P.* en *De Vlaamsch-Duitsche Arbeidersgemeenschap* waren de onderwerpen van Scholingsbrief VII. De geschiedenis, structuur en bestaansredenen van de Duitse nationaalsocialistische partij en van de DeVlag werden hierin uiteengezet. Het doel hier was om de cursisten te laten inzien dat de NSDAP een cruciale rol speelde in de heropleving van Duitsland en onmisbaar was voor de verdere opbouw van het Rijk. Dit gebeurde door de geschiedenis van de NSDAP – met haar oprichting in de jaren twintig, de machtsovername van Hitler in 1933 en haar rol in de Tweede Wereldoorlog – te vertellen. De tweede les van deze scholingsbrief, over de DeVlag, had een gelijkaardig doel. Hierin volgde er een legitimering van de organisatie op twee gronden: door de claim dat ze de enige verkondiger van de onvoorwaardelijke nationaalsocialistische wereldbeschouwing in Vlaanderen was én met de stelling dat enkel de DeVlag een beloftevolle

¹²⁶ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/216, “Over de Scholingsvoormiddagen in de Grondscholing, Richtlijnen getrokken uit het Scholingsweekeind van 12 en 13 februari 1944, februari 1944; BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/220, Scholingsbrief IV, februari 1944.

¹²⁷ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/216, “Over de Scholingsvoormiddagen in de Grondscholing, Richtlijnen getrokken uit het Scholingsweekeind van 12 en 13 februari 1944, februari 1944; BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/221, Scholingsbrief V, maart 1944.

¹²⁸ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/216, “Over de Scholingsvoormiddagen in de Grondscholing, Richtlijnen getrokken uit het Scholingsweekeind van 12 en 13 februari 1944, februari 1944; BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/222, Scholingsbrief VI, april 1944.

toekomst voor Vlaanderen in het Rijk kon verzekeren. De DeVlag werd zo voorgesteld als de Vlaamse versie van de NSDAP.¹²⁹

De fascistische en nationaalsocialistische verheerlijking van de jeugd en de zending van de SS als orde en elite waren de belangrijkste punten die de kaderleden uit Scholingsbrief VIII dienden te onthouden. Deze scholingsbrief kreeg de titel *De Hitlerjeugd (H.J.) – De Nationaal-Socialistische Opvoeding – De Schutsharen (SS) – De Uitlezing* mee. Deze lessen verduidelikten het belang van de scholing. Het uitgangspunt was dat de scholing de politieke belangstelling opwekte en de kaderleden inzicht in de samenhang van het hele volksleven gaf. Daarom waren sport en ideologische vorming essentiële opvoedingstaken voor zowel de HJ als de SS.¹³⁰

Scholingsbrief IX behandelde alle vijanden van het nationaalsocialisme, namelijk *Het Jodendom – De Vrijmetselarij – Democratisme – Bolsjewisme – Het Liberalisme – Het Marxisme*. De cursisten kregen uitleg waarom al deze strekkingen verderfelijk en vals waren; dit in tegenstelling tot het nationaalsocialisme dat een ware en zuivere leer verspreidde. Het Jodendom moest veracht worden omdat het ‘het tegenras’ was dat vol onzuivere elementen zat.¹³¹ De vrijmetselarij werd dan weer afgeschilderd als de stoottroep van de Joden om een Rijk van Juda op te richten. Het democratie, bolsjewisme en marxisme moesten de lesvolgers radicaal afwijzen omdat deze een totale ondermijning van het gezag betekenden volgens de nazi’s. En net als in Scholingsbrief I herhaalde Scholingsbrief IX dat het liberalisme botste met de opvattingen over *Bloed, Ras en Bodem* in het nationaalsocialisme en daarom een valse wereldbeschouwing was.¹³²

Scholingsbrief X, ten slotte, bevatte *Slotbeschouwingen Samenvatting der laatste drie Scholingsbrieven geschikt voor herhaling*. Dit was een afronding van de leerstof van de grondscholingscyclus. Tegelijkertijd boden deze afsluitende lessen een laatste voorbereiding voor het tweede examenmoment dat voor september 1944 was voorzien.¹³³

Uit de analyse van de scholingsbrieven blijkt dat de thema’s die werden onderwezen in grote lijnen overeenkwamen met de thema’s die de *Allgemeine-SS* en de ASSV behandelden. Ook in de DeVlag kwamen de rassenleer, een nationaalsocialistische visie op de geschiedenis, het Groot-Germaanse ideaal, elite-denken en de vijanden van het nationaalsocialisme uitgebreid aan bod.

¹²⁹ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/223, Scholingsbrief VII, mei 1944.

¹³⁰ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/224, Scholingsbrief VIII, juni 1944.

¹³¹ Het Jodendom zou een mengeling geweest zijn van allerlei minderwaardige rassen, wat in de woorden van de nazi’s leidde tot rassenverbastering en disharmonie. Volgens de nationaalsocialistische leer zaten zowel Joodse mensen als hun geloof vol tegenstrijdige en minderwaardige elementen.

¹³² BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/225, Scholingsbrief IV, juli 1944.

¹³³ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/226, Scholingsbrief X, augustus 1944.

Toch vallen er enkele opmerkelijke specifieke punten op te merken in de DeVlag-scholing. Een eerste vaststelling is dat er een noodzaak was om het bestaan van de DeVlag te legitimeren. Dit gebeurde uitgebreid in Scholingsbrief VII. Hierin werd de DeVlag beschreven als een soort Vlaamse versie van de NSDAP. De lesvolgers leerden dat enkel de DeVlag ervoor kon zorgen dat Vlaanderen een grootse toekomst tegemoet ging.¹³⁴

In het curriculum van de DeVlag was er ook aandacht voor de Vlaamse cultuur en de Nederlandse taal; dat is een tweede belangrijke vaststelling. De cursisten moesten onthouden dat een Duitse annexatie niet gelijk stond aan het verdwijnen van het Nederlands of aan een geleidelijke verduitsing.¹³⁵ Op de mogelijke examenvraag “*Weerleg de opwerping: “De Nederlandsche taal zal verdwijnen.”*”¹³⁶ dienden de lesvolgers dan ook uit te leggen waarom Duitsland geen bedreiging vormde voor het Nederlands.¹³⁷

Een laatste opmerkelijk apart aspect was dat de lesgevers de opdracht kregen om in hun lessen de katholieke Kerk niet rechtstreeks zonder duidelijke aanleiding aan te vallen. Zoals bleek uit Scholingsbrief III¹³⁸ was het antikatholieke karakter zeker wel aanwezig in de lessenreeks van de DeVlag, maar lesgevers kregen de instructie zich terughoudend op te stellen ten opzichte van de katholieke Kerk.¹³⁹ Dit was enerzijds omdat het nationaalsocialisme voorgesteld moest worden als een positieve beweging in plaats van een anti-beweging¹⁴⁰, maar anderzijds ook om de cursisten niet voor een moreel dilemma te plaatsen. Vele kaderleden bleven immers gelovig. Door het nationaalsocialisme voor te stellen als een positieve beweging, moesten de lesvolgers langzaam vanzelf leren inzien dat de katholieke leer overbodig en vals was.¹⁴¹

Deze drie vaststellingen duiden erop dat de top van de DeVlag – en dus ook de Duitse SS’ers die er de dienst uitmaakten – zich bewust waren van de gevoeligheden in Vlaanderen. Het waren

¹³⁴ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/223, Scholingsbrief VII, mei 1944.

¹³⁵ Al lijkt het in realiteit wel het doel geweest te zijn om de bezette gebieden te verduitsen. BERLIJN, Bundesarchiv, *Weltanschauliche Schulung und Erziehung in der SS-Organisation*, dossier NS 31/155, 22 oktober 1942.

¹³⁶ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/202, Reeksen van 10 vragen voor de schriftelijke examineering der kaderleden over het eerste gedeelte der Grondscholing, maart 1944.

¹³⁷ Zie bijlage III en IV.

¹³⁸ Het sprookje van Sneeuwwitje bevatte een duidelijke antikatholieke inslag.

¹³⁹ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/227, Instructiebrief I van Pol Le Roy, Algemeen Scholingsleider, oktober 1943.

¹⁴⁰ Een beweging die zich tegen alles afzet.

¹⁴¹ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/227, Instructiebrief I van Pol Le Roy, Algemeen Scholingsleider, oktober 1943.

immers pogingen om zich aan te passen aan de Vlaamse context én om het VNV te counteren. Door erop te wijzen dat enkel de DeVlag Vlaanderen een stabiele toekomst kon bezorgen, werd het nut van het VNV miskend. Daarnaast was er een besef dat het VNV en haar aanhangers gevoelig waren voor taalkwesties. Om VNV'ers ervan te overtuigen over te stappen naar de DeVlag was het dus nodig om duidelijk te maken dat de toekomst van de Nederlandse taal in Vlaanderen onder de DeVlag veilig was. Daarnaast bekeek de SS-top vanuit Duitsland het VNV niet alleen als een Groot-Dietse beweging, maar ook als klerikaal gekleurde beweging.¹⁴² Om hierop in te spelen was het antireligieuze karakter in de lessenreeks afgezwakt.

Examinering

Om te testen of dat de kaderleden de leerstof van de scholingsbrieven ook daadwerkelijk verwerkt hadden, vonden er twee toetsingsmomenten plaats. Enkele weken na de uitgave van Scholingsbrief VI in mei 1944 vond er een eerste examen plaats. Het tweede examen was gepland voor de periode rond eind augustus en begin september 1944, op het einde van de grondscholingscyclus. Door de bevrijding van België door de Geallieerden ging dat tweede examen nooit door.¹⁴³

De examens in mei 1944 vonden wel plaats en bestonden uit een schriftelijk en een mondeling gedeelte. Hiervoor had het Ambt Scholing een zestal reeksen van tien vragen opgesteld. Het vooruitzicht van een mondeling examen bezorgde de cursisten de nodige stress. Om hen op hun gemak te stellen, moesten de lesgevers de sfeer van het mondelinge examen gemoedelijk proberen te maken. Het schoolmatige steriele ruimte plaats voor een meer gezellige sfeer tussen de examinatoren en de examinandi. De overtuiging was dat een rustige gemoedelijke sfeer het gesprek zou bevorderen.¹⁴⁴

Het mondelinge examen bestond uit drie vragen. Over de wereldbeschouwing, het ras en het Rijk werd telkens elk één vraag gesteld. De lesvolgers moesten in hun examen aantonen dat ze de leerstof niet zomaar uit het hoofd hadden geleerd. Het was beter als ze de examinatoren konden laten zien dat ze zelfstandig konden redeneren en op die manier tot een goed antwoord kwamen. Aan dit aspect van zelfstandig leren redeneren was in de lessen zelf al aandacht besteed, namelijk in

¹⁴² BERLIJN, Bundesarchiv, *SS-Politik in Belgien, insbesondere gegenüber den Volksgruppen*, dossier NS 19/2140, 1940-1944; BERLIJN, Bundesarchiv, *Germanische Volkstumarbeit in Flandern bzw. Belgien*, dossier NS 19/1557, 1942.

¹⁴³ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/235, Instructiebrief IX van P. Le Roy, Hoofdambtsleider Scholing, 25 april 1944.

¹⁴⁴ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/236, Instructiebrief X van K. Jennart, Ambtsleider Scholing, 10 mei 1944; zie bijlage III.

de *leerrijke pauze*, ook wel de *leerrijke verpozing* genoemd. Dit was een *vrije discussie* over de behandelde thema's op basis van een korte tekst, vaak één van de illustratieve teksten of marginalia uit de scholingsbrieven. De lesgever diende de discussie in goede banen te leiden. De lesvolgers moesten zelf nadenken over de tekst en er gedachten over uitwisselen, terwijl de lesgever de discussie richting het *juiste* antwoord moest sturen. De leerrijke pauze leerde de lesvolgers om het thema van de les toe te passen op het dagelijkse leven. Door woord en tegenwoord, vraag en tegenvraag werd de discussie levendig gehouden. Hierbij was het de bedoeling dat de lesvolgers de nationaalsocialistische leer effectief toepasten. Tegelijkertijd kregen ze de illusie dat ze zelf tot de *goede* – lees nationaalsocialistische – antwoorden waren gekomen.¹⁴⁵ De leiding van de discussie was een moeilijke opgave voor de lesgever. Hij moest ervoor zorgen dat de lesvolgers niet afweken van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing, dat de discussies niet ontvaardden of dat de lesvolgers niet te veel op futiliteiten gingen focussen. De twee belangrijkste taken van de lesgever waren om de discussie te synthetiseren en indien nodig bij te sturen.¹⁴⁶

Het profiel van de lesvolgers en de lesgevers

Wie waren nu de lesvolgers en de lesgevers van de grondscholing van de DeVlag? Net zoals bij de ASSV is een duidelijk profiel hiervan geven moeilijk, omdat er nog maar amper onderzoek naar is gedaan. Meire besprak al kort het Vlaamse publiek dat zich aangetrokken voelde tot de DeVlag vóór de oorlog, maar door de grondige transformatie van de organisatie na 1940 is dit weinig bruikbaar. Enkel de vaststelling dat het mensen waren die actief waren in Vlaams-nationale, conservatieve en katholieke milieus blijkt nuttig.¹⁴⁷

Ook Seberechts boog zich in beperkte mate over het profiel van de DeVlag-leden, al blijven er veel vraagtekens over de sociaaleconomische achtergrond van de leden. In grote mate gaat het profiel dat reeds beschreven is voor de leden van de ASSV ook op voor de DeVlag-leden. Dit komt omdat de ASSV vanaf augustus 1943 de officiële de militie van de DeVlag was en de ASSV-leden ook automatisch lidmaatschap verwierven van de DeVlag.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Een échte *vrije* discussie was dit dus zeker niet.

¹⁴⁶ Dit zijn de praktijken die Harten ook reeds had vastgesteld en beschreven. BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/236, Instructiebrief X van K. Jennart, Ambtsleider Scholing, 10 mei 1944; BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/207, "Kurze Zusammenfassung", der "Anweisungen über die Schulungsvormittage und die Grundschulung, 1943.

¹⁴⁷ MEIRE, 'De DeVlag voor 1940', 452.

¹⁴⁸ DE WILDE, *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 5*, 116-118.

Ondanks de vele overeenkomsten waren er ook verschillen met de leden van de ASSV, omdat de toelatingsvoorwaarden van de DeVlag minder strikt waren. Zo waren er bijvoorbeeld geen fysieke vereisten. Bovendien was het lidmaatschap van de DeVlag in het algemeen laagdrempeliger omdat de link met de *Waffen-SS* en de bijhorende militaire inzet niet direct werd gelegd. Daarnaast was de vereiste inzet voor de DeVlag minder veeleisend in vergelijking met die voor de ASSV; het viel makkelijker te combineren met een gewone job en met het gezinsleven.¹⁴⁹

Toch kende ook de DeVlag enkele toelatingsvoorwaarden. Zo moesten mannen minstens 18 jaar oud zijn en vrouwen 21 jaar vooraleer ze lidmaatschap konden verwerven. Daarnaast was het onmogelijk voor Franstaligen, Joden, Mormonen, leden van vrijmetselaarsloges en mensen die gehuwd waren met een *rasonzuiver* persoon om toe te treden tot de DeVlag. Deze voorwaarden waren gebaseerd op die van de NSDAP en benadrukten zo de wil van de DeVlag om zich aan de Duitse nationaalsocialistische partij te spiegelen.¹⁵⁰

Voorts is er over de sociaaleconomische achtergrond van de leden niet veel geweten. Omdat de scholingsvoormiddagen focusten op de kaderleden, de DeVlag-leden die een actieve rol speelden in de organisatie, mag wel met zekerheid aangenomen worden dat zij enthousiaste nationaalsocialisten waren die achter een Duitse annexatie stonden.¹⁵¹

Net als voor de lesvolgers, is ook de profilering van de lesgevers van de ASSV of de DeVlag complex omdat de beschikbare bronnen hier grotendeels over zwijgen. Wat de bronnen wel vermelden is de levensloop van een Belgische scholingsleider van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB). Die organisatie was verantwoordelijk voor de SS-scholing in Nederland.¹⁵² Door de Belgische nationaliteit van de scholingsleider in kwestie, Robert van Genechten, is het interessant om zijn levensloop en sociale achtergrond hier te schetsen.

Van Genechten werd geboren in Antwerpen in 1895 als zoon van een leraar. Zijn grootouders waren katholieke landbouwers, maar de ouders van van Genechten hadden de katholieke Kerk om persoonlijke redenen de rug toe gewezen. Bij de uitbraak van de Eerste Wereldoorlog hoopte van Genechten dat België uit elkaar zou vallen en dat Vlaanderen een deel van Duitsland zou worden, daarom besloot hij als activist te collaboreren. Tijdens de oorlog, in 1916, koos hij ervoor om filosofie en filologie te gaan studeren in Gent. Hier verschilde hij regelmatig van mening met zijn

¹⁴⁹ Idem, 108-109; Al klaagden enkele kaderleden toch dat de druk op het gezinsleven begon door te wegen omdat de zondagse scholingsvoormiddagen extra inzet vroegen.

¹⁵⁰ SEBERECHTS, *Geschiedenis van de DeVlag*, 37-38.

¹⁵¹ Idem, 38-39.

¹⁵² Voor meer info over de NSB, zie o.a.: E. KLIJN en R. TE SLAA, *De NSB: Ontstaan en opkomst van de Nationaal Socialistische Beweging 1931-1935*, Amsterdam, 2010; J.M. DAMSMA, 'Nazis in the Netherlands: A social history of National Socialist Collaborators, 1940-1945', *doctoraatsthesis Universiteit van Amsterdam*, 2013.

medestudenten. Van Genechten was voorstander van een sterke staatsorganisatie, terwijl vele andere studenten democratische opvattingen hadden. Om een celstraf voor collaboratie te ontlopen, verhuisde hij na de oorlog naar Nederland. In Utrecht zette hij zijn universitaire studies voort en behaalde hij in 1924 een doctoraat in de filosofie. In 1928 werd van Genechten vervolgens docent in de economie aan de Rijksuniversiteit Utrecht. De *Nationalökonomie* en de negatieve aspecten van het kapitalisme waren de belangrijkste thema's in zijn academische werk. Hij vond het kapitalisme een ongezond economisch systeem dat vooral wantoestanden veroorzaakte. In de jaren dertig kwam van Genechten in contact met Joris van Severen, al leek hij niet echt te geloven in diens Diets ideaal. Ook ten opzichte van de Nationaal-Socialistische Beweging was van Genechten aanvankelijk eerder terughoudend. Al werd hij hier toch lid van omdat ze, in zijn ogen, onverwachte zaken wist te verwezenlijken. Van Genechten uitte zich zo als een voorstander van een hechte samenwerking tussen de Germaanse volkeren, zolang ze konden rekenen op een gelijkwaardige behandeling.¹⁵³

Deze korte levensloop bevestigt het beeld dat Harten reeds had geschetst over de scholingsleiders én vertelt veel over het gedachtegoed van deze man. Zo was hij onder andere niet-religieus, voorstander van een sterke staat en antikapitalistisch. Het lijkt aannemelijk dat de biografieën van de scholingsleiders en lesgevers van de ASSV en de DeVlag parallellen zullen vertonen met het verhaal van van Genechten, al is dit niet met zekerheid te bewijzen.

Voorscholing

Het Ambt Scholing besteedde veel aandacht aan de grondscholingscyclus. Om er voor te zorgen dat de hele cyclus in goede banen liep, was een gedegen voorbereiding van de cyclus en de scholingsvoormiddagen noodzakelijk. Om te verzekeren dat de lesgevers in elk gewest een min of meer eenvormige manier van lesgeven hanteerden, organiseerde de DeVlag maandelijkse vergaderingen. Deze werden de voorscholing genoemd. Op die bijeenkomsten overlegden de gewestelijke scholingsleiders samen met Ambtsleider K. Jennart, Dienstleider J. Deroey en Hoofdambtsleider P. Le Roy¹⁵⁴ over wat de grondscholing precies inhield en hoe de opvoeding en

¹⁵³ BERLIJN, Bundesarchiv, *SS-Politik in Belgien, insbesondere gegenüber den Volksgruppen*, dossier NS 19/2140, 11 juli 1942. Voor een meer uitgebreide biografie van de man zie: A. DE JONGHE, 'Robert van Genechten (1895-1945) in J. CHARITÉ (red.), *Biografisch Woordenboek van Nederland. Deel I*, 1979.

¹⁵⁴ Vooral Pol Le Roy is hier een belangrijke naam. Zoals reeds vermeld, was hij als leider van het Ambt Scholing verantwoordelijk voor de inhoud van de scholingsbrieven. Le Roy was voor de oorlog een dichter en een lid van het Verdinaso. Tijdens de oorlog werd hij pas lid van de DeVlag. Voor meer info over Pol Le Roy, zie: S. VANCLOOSTER, 'Door wie? Op welk gezag? Het onrustige zoeken van Pol Le Roy' in L. DE VOS, Y. T'SJOEN en L. STYNEN red., *Verbrande schrijvers. 'Culturele' collaboratie in Vlaanderen 1933-1953*, Gent, 2009, 183-204.

beïnvloeding van de kaderleden moest plaatsvinden. Le Roy herhaalde deze afspraken nogmaals door op regelmatige basis instructiebrieven te sturen naar de (gewestelijke) scholingsleiders. Deze moesten er dan op toezien dat de instructies en suggesties die op de voorscholing waren afgesproken, en in de instructiebrieven werden herhaald, ook daadwerkelijk navolging kregen in hun gewest en in de lessen.¹⁵⁵

De lesgevers ontvingen zo duidelijke instructies over hoe ze de scholingsvoormiddagen moesten organiseren. Le Roy hechtte enorm veel belang aan een goede voorbereiding van de lessen. Om dit te verzekeren zette hij allereerst de praktische richtlijnen voor de lesgevers uiteen. Zij moesten zich ervan verzekeren dat hun leslokaal verwarmd, verlicht en degelijk ingericht was. Er moesten voldoende tafels en stoelen zijn voor de cursisten evenals een lessenaar, bord, krijt, spons, lap en handdoek voor de lesgever. Om de aanwezigheid van de cursisten te kunnen opvolgen was een controleboek onmisbaar. Daarnaast gaf Le Roy aan dat elke les moest beginnen met een groet aan de Führer en eindigen met een drievoudig *Sieg Heil*. Na afloop van elke les moesten de lesgevers onmiddellijk een verslag opmaken. Hierin moesten ze de datum, plaats, begin- en eind uur, aantal opgeroepen, aantal aanwezigen, verloop van de les (d.i. de sfeer, de bevattelijkheid, veel gestelde vragen, opwerpingen, de *echo's*¹⁵⁶) en eventuele suggesties in vermelden.¹⁵⁷

Naast deze praktische richtlijnen stelde Le Roy ook inhoudelijke en pedagogische instructies op. Inhoudelijk vormden de scholingsbrieven de leidraad voor de lessen. De lesgevers moesten deze op voorhand doorgenomen hebben en zichzelf ervan verzekeren dat de inhoud voor hen duidelijk was. De brieven dienden als gemeenschappelijke basis, al mochten de lesgevers ook eigen accenten leggen op basis van eigen ervaringen of op basis van de specifieke kenmerken van hun streek of lesvolgers. Deze aanpak moest er voor zorgen dat de lesvolgers meer persoonlijke betrokkenheid voelden bij de leerstof. Dat aspect moesten de lesgevers, volgens Le Roy, altijd in het achterhoofd houden. Het doel van de lessen was immers de beïnvloeding van de kaderleden. En deze

¹⁵⁵ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/194, Verslag betreffende de Voorscholing, 31 oktober 1943.

¹⁵⁶ De *echo's* waren de opmerkingen die de lesvolgers onderling maakten over de lessen en de leerstof. De lesgevers moesten hun oren gespitst houden en deze *echo's* vermelden in hun verslag. De top van het Ambt Scholing van de DeVlag hechtte hier een groot belang aan, omdat de *echo's* een goed beeld zouden geven van wat de lesvolgers daadwerkelijk dachten over het nationaalsocialisme en over de manier van lesgeven.

¹⁵⁷ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/209, Minuteering van een Scholingsdag, 30 oktober 1943; Deze lesverslagen zijn niet bewaard gebleven in het DeVlag-archief in het CEGESOMA, al spelen de instructiebrieven en de verslagen van de voorscholing wel deels in op de problemen die in de verslagen naar boven kwamen.

beïnvloeding zou vlotter verlopen als de lesvolgers meer geëngageerd waren én als de lesgever de les op een begeisterende manier over wist te brengen.¹⁵⁸

Om die begeestering succesvol tot stand te laten komen, moesten de lesgevers drie pedagogische aanwijzingen in acht nemen. In de eerste plaats moesten ze vooral zichzelf blijven tijdens het lesgeven. Ze moesten hun eigen persoonlijkheid, temperament en manier van spreken trouw blijven. Als tweede moesten ze de leerstof voor de lesvolgers toegankelijk maken, zodat het hun interesse zou wekken. Als laatste richtlijn kregen de lesgevers het advies om hun lesvolgers zelf te laten werken. De lesgevers mochten niet zomaar de vragen van hun cursisten beantwoorden. Het was beter om hen richting het goede antwoord te sturen en ze hier dus zelf over te laten nadenken. De overtuiging was dat dit tot een meer duurzame kennis over de nationaalsocialistische wereldbeschouwing zou leiden.¹⁵⁹

Het Ambt Scholing besteedde dus zeer veel aandacht aan het verloop van de lessen. Dat was ook nodig om de kwaliteit te verzekeren. Binnen de ASSV was de actieve medewerking van de leden aan de lessen ondermaats, waardoor de scholing niet aan haar gestelde doelen beantwoordde.¹⁶⁰ Maar ondanks al de richtlijnen die Le Roy en het Ambt Scholing hadden opgesteld, verliep ook de organisatie van de grondscholing en de scholingsvoormiddagen niet vlekkeloos. De problemen die kwamen bovendrijven waren het onderwerp van de voorscholingsvergaderingen. De maatregelen die de scholingsleiders moesten nemen om de problemen op te lossen, stuurde Le Roy vervolgens door in instructiebrieven.

In de meeste gevallen bevatten de instructiebrieven herhalingen van de richtlijnen die eerder al waren doorgestuurd. Zo hamerde Le Roy er in die brieven meermaals op dat de lesgevers hun lessen goed moesten voorbereiden. Ook wees hij op de noodzaak om een degelijk verslag van elke les door te sturen én gaf hij aan dat het cruciaal was om op een eenvoudige en boeiende manier les te geven. Lesgevers mochten een scholingsbrief niet zomaar voorlezen, maar moesten de lessen kleuren met de nodige illustratieve voorbeelden. Er waren ook andere punten die bijsturing vereisten. Een eerste probleem was dat in enkele gewesten scholingsvoormiddagen waren ingekort zonder dat hier voorgaande toestemming van hogerhand voor was gegeven. Dit was voor de DeVlag-leiding onaanvaardbaar. Aanpassingen aan de data of aan het uurrooster konden enkel bij

¹⁵⁸ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/207, "Kurze Zusammenfassung", der "Anweisungen über die Schulungsvormittage und die Grundschulung, 1943; BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/194, Verslag betreffende de Voorscholing, 31 oktober 1943.

¹⁵⁹ Idem.

¹⁶⁰ BRUSSEL, CEGESOMA, *Deelarchief Algemene/Germaanse SS*, AA 243, Omzendbrieven van de Algemene SS, afdeling scholing, 1 november 1943.

uitzondering en mits toestemming van het Ambt Scholing doorgevoerd worden. Een tweede probleem dat in de instructiebrieven aan bod kwam, was de wanverhouding tussen het aantal opgeroepen kaderleden en het aantal effectieve aanwezige kaderleden in enkele gewesten. De gewestelijke scholingsleiders van de desbetreffende gewesten moesten actie ondernemen om dit aan te pakken. Een derde kwestie die regelmatig ter sprake kwam, was de scholing in de ASSV. Deze bleef parallel met de scholing van de DeVlag verderlopen. Dit zorgde voor verwarrende situaties voor de personen die zowel lid waren van de ASSV als van DeVlag. Daarom waren er in het voorjaar van 1944 meerdere vruchteloze pogingen om de scholing van de ASSV en de DeVlag volledig te laten versmelten.¹⁶¹

Met de voorscholing en de instructiebrieven controleerde en evalueerde het Ambt Scholing het verloop van de grondscholing continu. Het *Scholingsweekeinde* maakte dit nog eens extra duidelijk. Dat was een weekend voor de scholingsleiders en vond plaats op 12 en 13 februari 1944 in Brussel. Door middel van lezingen werden de praktische voorbereidingen en de pedagogische richtlijnen voor de lessen van de grondscholing nogmaals uiteengezet. Het doel van het weekend was meervoudig. Het diende om de reeds gegeven lessen te evalueren, om suggesties aan te reiken hoe het beter kon, om nogmaals het belang van de *echo's* te benadrukken en om ervoor te zorgen dat elk gewest eenzelfde aanpak zou hanteren. Kortom, het volledige scholingskader moest een concreet inzicht krijgen hoe het Ambt Scholing van de DeVlag de scholingstaak opvatte en uitgevoerd zou zien.¹⁶²

Kortscholing

De kortscholing was de derde soort scholing van de DeVlag, naast de grond- en voorscholing. Waar de voorscholing bedoeld was voor de scholingsleiders en de grondscholing voor de kaderleden, focuste de kortscholing op de gewone DeVlag-leden. Zij konden er reeds voor kiezen om vrijwillig deel te nemen aan de grondscholing, maar het Ambt Scholing had geen uitgewerkt plan om de kennis van de gewone leden over de nationaalsocialistische wereldbeschouwing bij te schaven. Met de kortscholing probeerde het Ambt Scholing hier in de lente van 1944 verandering in te brengen. De kortscholing hield in dat er maandelijks een verplichte ledenvergadering werd georganiseerd in elk gewest. Hier moest een plaatselijke scholingsleider dan een lezing van twintig à dertig minuten over een nationaalsocialistisch onderwerp geven. De kortscholing was vrij beperkt van opzet.¹⁶³

¹⁶¹ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/227-233, Instructiebrieven, oktober 1943 – januari 1944.

¹⁶² BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/214, Verslag over weekeinde van 12 en 13 februari 1944, februari 1944.

¹⁶³ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/193, Verslag over de Kadervergadering, 26 maart 1944.

Vrouwenwerken

De drie verschillende vormen van scholing waren allemaal gericht op de mannelijke DeVlag-leden. Maar, de organisatie had ook vrouwelijke leden met een eigen vrouwenorganisatie: De Vrouwenwerken.¹⁶⁴ De vrouwen die hierin actief waren kregen een aparte vorm van scholing op basis van aparte scholingsbrieven.

Tussen maart en juni 1943 verschenen er verschillende scholingsbrieven van de Vrouwenwerken. De verdediging van de nationaalsocialistische leer, de lofzang over de Führer en de dreiging van het bolsjewisme waren drie gemeenschappelijke elementen met de scholingsbrieven van de grondscholing.¹⁶⁵ Toch waren de scholingsbrieven van de Vrouwenwerken niet vergelijkbaar met de scholingsbrieven van de grondscholing. Hier zijn twee redenen voor. Ten eerste waren de scholingsbrieven voor de vrouwen veel beperkter. Het waren teksten van amper zeven à acht bladzijden. De vormgeving was niet uitgewerkt en ze waren veel minder uitgebreid dan de kleine boekjes van de grondscholing. Ten tweede verschilde ook de inhoud in belangrijke mate. Dit is niet verwonderlijk, aangezien mannen en vrouwen elk een andere rol toebedeeld kregen in het nationaalsocialisme.¹⁶⁶ De scholingsbrieven voor de vrouwen benadrukten vooral de rol van de Germaanse vrouw als ‘voortplantster en behoedster van het Rijk met de opdracht en de zending van de vrouw als levensschenkend en levensbehoedend element van het Germaansche ras.’¹⁶⁷

Dit scholingsmateriaal bespraken de vrouwen van de DeVlag op maandelijkse vergaderingen samen met hun vrouwelijke leidster, ook wel referente genoemd. Ze vulden de vergaderingen verder op door maandelijks een boek te bespreken, liederen te leren en de politieke gebeurtenissen van het moment te bespreken. Op basis van de beschikbare bronnen is het onduidelijk of ze de scholingsbrieven van de grondscholing ook op dergelijke vergaderingen bespraken.¹⁶⁸ Het niveau van

¹⁶⁴ V. VAN DEN EECKHOUT, ‘Ninoofse vrouwen en de naoorlogse repressie: de rol van de getuige en de verdachte in repressieonderzoeken na de Tweede Wereldoorlog’, *ongepubliceerde MA Thesis UGent*, 2009, 44.

¹⁶⁵ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/390, Scholingsbrieven van de Afdeling Cultuur, Vorming, Scholing, maart – juni 1943.

¹⁶⁶ CARLIER, ‘Ongedwongen doch plichtvol’.

¹⁶⁷ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/390, Scholingsbrieven van de Afdeling Cultuur, Vorming, Scholing, maart – juni 1943.

¹⁶⁸ BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/391, Rondschrijven Afdeling Cultuur, Vorming, Scholing aan de Vrouwelijke Referenten, 9 maart 1943; BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/392, Verslagen van de “Maandelijksche Vergadering” van de Afdeling Cultuur, Vorming, Scholing, mei – juni 1943.

de scholing voor vrouwen lag in ieder geval veel lager, wat er voor zorgde dat de ideologische kennis van de vrouwen van de DeVlag beperkt bleef.¹⁶⁹

Conclusie

Dit onderzoek vertrok vanuit de vraag hoe de SS vorm gaf aan de ideologische vorming van haar leden in Vlaanderen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hierbij werd er gefocust op de ASSV en de DeVlag.

Met de oprichting van de ASSV ontwikkelde de SS al snel na de bezetting van België door nazi-Duitsland activiteiten in Vlaanderen. Ook ideologische vorming maakte deel uit van die activiteiten. Zowel de praktijken als de leerstof die de SS in de vorming gebruikte, kenden grote overeenkomsten met die in Duitsland. De focus op zelfstandige ontwikkeling was de belangrijkste praktijk in de lessen, waarbij de rassenleer, antisemitisme en de Germaanse geschiedenis en mythologie de meest prominente thema's waren. Daarmee toonde dit onderzoek aan op welke manier de SS haar (Vlaamse) leden probeerde te indoctrineren en wat die leden dienden te onthouden.

Problematisch voor de SS was dat de ASSV niet succesvol was. Daarvoor waren er meerdere redenen, al was de belangrijkste dat het transnationale karakter van de SS (en de ASSV) botste met de visie van de grootste collaborerende partij in Vlaanderen, het VNV. Hoewel het beide extreemrechtse organisaties waren, hadden ze andere ideeën over hoe (een naoorlogs) Europa er moest uitzien en welke plaats Vlaanderen in dat Europa moest krijgen. Om dat probleem op te lossen ontwikkelde de SS een alternatieve strategie voor Vlaanderen.

Omdat de ASSV de verwachtingen van de Duitse SS-top niet vervulde, schakelde de SS de DeVlag in; een kleinere organisatie die wel openstond voor het transnationale en Groot-Germaanse gedachtegoed van de SS. Hiermee verschoof ook het zwaartepunt van de ideologische vorming weg van de ASSV naar de DeVlag. Ook al bleven de praktijken en de hoofdthema's hetzelfde, toch was er in de scholing van de DeVlag meer belangstelling voor de mogelijke gevoeligheden van de Vlaamse aanhang. Dit zorgde voor een afzwakking van antireligieuze uitspraken en een verzekering dat het Nederlands zou blijven voortbestaan.

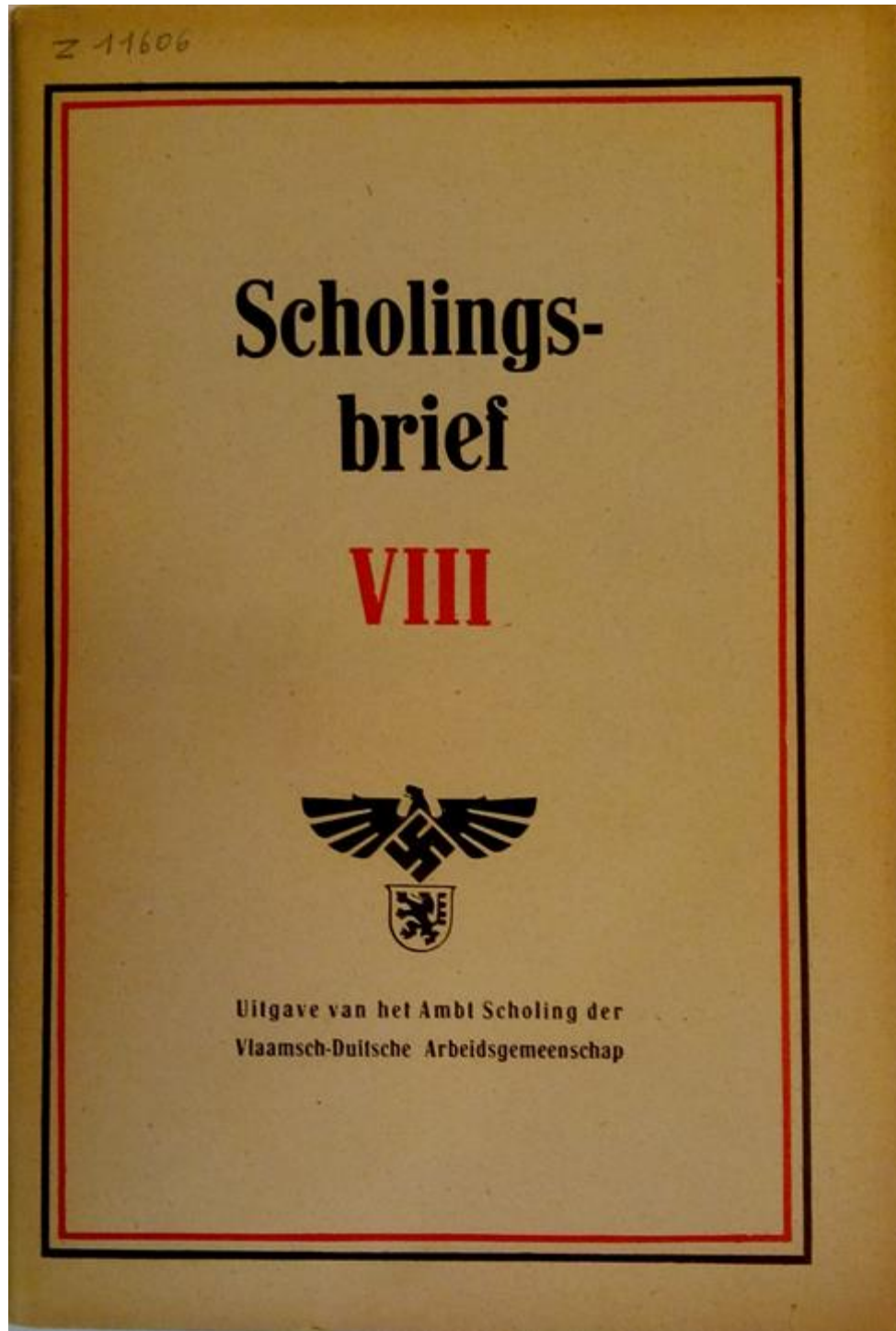
Dit onderzoek bood dus een concreet voorbeeld over hoe het transnationale karakter van de SS kon botsen met de doelen van lokale collaborerende organisaties. Daarmee werd duidelijk dat collaboratie een zeer complex gegeven was én dat de verschillende extreemrechtse, fascistische en nationaalsocialistische organisaties in Vlaanderen en in Europa andere, niet complementaire

¹⁶⁹ SEBERECHTS, *Geschiedenis van de DeVlag*, 66-68.

toekomstvisies hadden over de (staatkundige) organisatie van het Europese continent. Tegelijkertijd toonde dit onderzoek aan dat de SS een zekere flexibiliteit had. Ook al streefde ze naar een homogeen Germaans geheel – een Europese *Volksgemeinschaft* – toch was er binnen de SS ruimte om in te spelen op specifieke nationale problemen. Dit zorgde ervoor dat ze haar invloed wist uit te breiden én dat haar institutionele uitbouw steeds complexer werd.

Bijlagen

Bijlage I: Omslag Scholingsbrief VIII van de DeVlag

Bron: LEUVEN, Artes Universiteitsbibliotheek KU Leuven, *Scholingsbrieven DeVlag*

Bijlage II: Lichamelijke kenmerken van de zes in de Germaanse landen voorkomende Europese rassen

LICHAMELIJKE KENMERKEN VAN DE ZES IN DE GERMAANSCHE LANDEN VOORKOMENDE EUROPEESCHE RASSEN						
	Noordras	Westras	Oost- (of Alpine)-ras	Dinarisch ras	Oostbaltisch ras	Euraasisch ras
Gestalte	rijzig, slank	klein	kort, gedrongen, breed	rijzig, grofslank	kort gedrongen, krachtig, grof	rijzig, breed
Beenen	lang, smal, achterhoofd uitstekend	lang, smal, achterhoofd uitstekend	kort, rond, achterhoofd weinig gewelfd	lang, smal achterhoofd, stel als afgekapt	breed, stomp, zeer sterk uitstekende jukbogen	lang tot middellang, achterhoofd uitstekend, breed, laag
Schedel	lang, smal, jukbogen niet zichtbaar	lang, smal, jukbogen niet zichtbaar	breed, rond, sterk uitstekende jukbeenderen	lang, smal, jukbogen niet opvallend	breed, stomp, zeer sterk uitstekende jukbogen	lang tot middellang, achterhoofd uitstekend, breed, laag
Gelaat	smal, hoekig	smal, hoekig	breed, rond, sterk uitstekende jukbeenderen	minder terugwijkend	vlakke wortel, wijneus, kort	wigvormig, minder hoog, steller korter, breder
Voorhoofd	smal, uit een hoogen wortel vooruitspringend, recht of naar buiten gebogen	smal, uit een hoogen wortel vooruitspringend, recht of naar buiten gebogen	breed, rond, lage neuswortel, weinig vooruitspringend, naar binnen gebogen	minder terugwijkend	vlakke wortel, wijneus, kort	wigvormig, minder hoog, steller korter, breder
Neus	recht of naar buiten gebogen	recht of naar buiten gebogen	breed, rond, lage neuswortel, weinig vooruitspringend, naar binnen gebogen	minder terugwijkend	vlakke wortel, wijneus, kort	wigvormig, minder hoog, steller korter, breder
Lippen	smal	smal	stomp, afgerond	breed, rond, hoog	rond, terugwijkend	dun
Kin	smal, hoekig	smal	vol, vetrijke	veezig, stevig, grof	stevig	zwaar, uitgesproken
Wekke deelen	scherp omlijnd	mager	minder licht, geheel afgeplaat	veezig, stevig, grof	stevig	grof
Huid	rose, licht, doorschijnend	bruinechtig	stank, lichte, geelachtig, stug, donker, geringe baardgroei, sterke lichaamsbehaaring	zeer dicht, zwart of zwart-bruin, krullend	licht	rose, licht, grof
Haar	blond, glad of golvend, sterke baardgroot	zacht, krullend, zwart of bruin	bruin (doen klein aan), naar voren liggend	bruin, diepliggend	hard, with blond tot aschblond, dunne baardgroot	dicht, vaak wollig, blond
Oogen	langwerpige oog-spleet, licht (blauwgrijs), diepliggend	bruin	klein, breed en rond, donker plomp, traag ongedwongen	bruin, diepliggend	grijs of grijsblauw	licht, meer grijs dan blauw
Algemeene indrukken	groot, slank, krachtig blond staaf, beneerrecht staaf	klein, slank, sterk, donker zeer levendig bewegelijk, levendig				
Bewegingen						
Gang						

PAS OP VOOR RASSEN-HOOGMOED !

BEDENK DAT MEER DAN DE LICHAMELIJKE, DE GEESTELIJKE ERFAANLAGEN DOORSLAGGEVEND ZIJN, VOOR DE RASSISCHE WAARDEBEPALING.
EEN LICHAMELIJK RAS-ZUIVER VERSCHIJNEND MENSCH, KAN GEESTELIJK RAS-ONZUIVER ZIJN.
EEN LICHAMELIJK RAS-ONZUIVER SCHIJNEND MENSCH, KAN GEESTELIJK RAS-ZUIVER ZIJN.

Bron: BRUSSEL, CEGESOMA, Archief DeVlag, AA155/217, Scholingsbrief I, november 1943

Bijlage III: Voorbeeldreeks van tien examenvragen voor de schriftelijke examinering van de kaderleden over het eerste gedeelte van de grondscholing

Reeks IV

1. Welk is het ordenend principe in de nationaalsocialistische wereldbeschouwing?
2. Wat verstaat gij door Auslese (selectie), wat door Gegen-Auslese (tegen-selectie)?
3. Waardoor bekomt de nationaalsocialist zijn levenswijding?
4. Rond welken tijd hadden de volksverhuizingen na de tijdswende plaats en welke waren de oorzaken?
5. Welke is de grondslag van het Rijk van den Führer?
6. Waarin bestond het specifieke van Karel de Groote's Rijksverwezenlijking?
7. Waardoor worden de Rijksmogelijkheden in de 16de eeuw verstoord?
8. Hoe heet de Duitse arbeidersorganisatie en wat is haar doel?
9. Waarom weigerde Adolf Hitler in Augustus 1932 het vice-kanselierschap?
10. Weerleg de opwerping: "De Nederlandsche taal zal verdwijnen."

Bron: BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/202, Reeksen van 10 vragen voor de schriftelijke examineering der kaderleden over het eerste gedeelte der Grondscholing, maart 1944

Bijlage IV: Enkele opwerpingen bij Scholingsbrief IV van de DeVlag

Het Rijk, dat is de <<Anschluss>>

Het Rijk kan voor ons, Vlamingen, geen <<Anschluss>> zijn, vermits wij, Vlamingen, Germanen zijn en door ons bloed tot het Rijk behooren, beter, het Rijk zijn. Wij kunnen nu toch niet aangesloten worden bij wat we zijn!

Het Rijk zal ons gebruiken als borstweeer

Als wij in het Rijk de Westmark vormen, dan zullen wij inderdaad borstweeer zijn tegen het Zuiden en het Westen. Dit is nu eenmaal ons lot en dit moeten wij aanvaarden en dapper dragen. Is dit niet de grootsche zending geweest in onze geschiedenis?

In het Rijk echter, - daar wij van het Rijk zijn, meer nog, kortweg Rijk zijn, - zullen wij borstweeer zijn in de eerste plaats van onszelf, van ons eigen leven. Het tragische uit onze geschiedenis is, dat ons volk zoo dikwijls borstweeer geweest is voor anderen, voor totaal vreemde en veelal onzen aard en ons wezen vijandige belangen.

De Nederlandsche taal zal verdwijnen

Wij antwoorden met Dr J. Van de Wiele:

<<Het Nederlandsch heeft zich opgewerkt tot een kultuurtaal, die door 16 millioen menschen als hun kultuurtaal wordt erkend; die de voertaal bij het onderricht is in 8 universiteiten, tientallen hogere scholen, instituten, academiën; die een taalinstrument werd dat in een rijke literatuur alle toonaarden van het menschelijk gevoel wist weer te geven; die in duizenden dagbladen, weekbladen en tijdschriften den weg naar het volk vindt. Die evenals andere kultuurtalen de techniek tot haar dienst krijgt, het boek, de fonoplaat, de film, de radio-omroep.

Jawel, jawel, - maar zal de kennis en het gebruik van het Duitsch als verkeerstaal tusschen de Rijksdeelen dit beheersen van het Nederlandsch niet aantasten? Welhoe, die vraag moet van Vlamingen komen! In een tijdperk, vanaf 1830, toen door de maatregelen der Vlaamschvijandige regeering men door het verplichten van den kennis van het Fransch er toe gekomen was dat 100% der ontwikkelde Vlamingen deze Latijnsche taal konden spreken, hebben deze ontwikkelde Vlamingen hun taal, van een dialekt dat ze was in 1830, kunnen uitbouwen tot een krachtige kultuurtaal; en dan

zouden ze door de kennis van een Germaansche taal als het Duitsch in hun taaleigenheid worden bedreigd?>>

Wij voegen er enkel nog aan toe: Wij weten en gelooven dat het Rijk van den Führer, het Germaansche Rijk, volksch zal zijn. Onze taal is toch een Germaansche taal, het Nationaalsocialisme is toch de wereldbeschouwing van den Germaanschen mensch en het Rijk de ordening van en voor den Germaanschen mensch. Hoe zou dit alles zichzelf verminken! Het kan alleen in de rijke verscheidenheid van zijn wezen (onze taal is een Germaansch wezensdeel) zijn hoogste ontplooiing bereiken willen!

Bron: BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*, AA155/219, Scholingsbrief III, januari 1944

Bibliografie

Bronnen

Uitgegeven en gedrukte bronnen

GENT, Universiteitsbibliotheek UGent

Algemeene-SS Vlaanderen Scholingsbrieven

LEUVEN, Artes Universiteitsbibliotheek KU Leuven

Germanische Leithefte

Scholingsbrieven DeVlag

VAN DE WIELE J., *Joden zijn ook mensen*, Brussel, 1942

VAN DE WIELE J., *Op zoek naar een Vaderland*, Brussel, 1942

Archivalische bronnen

BERLIJN-LICHTERFELDE, Bundesarchiv

Dossier NS 19/1557

Dossier NS 19/2140

Dossier NS 31/155

Dossier NS 31/413

BRUSSEL, CEGESOMA, *Archief DeVlag*

Dossier AA155/176

Dossiers AA155/193-194

Dossier AA155/202

Dossiers AA155/206-207

Dossier AA155/209

Dossiers AA155/216-233

Dossiers AA155/235-236

Dossiers AA155/390-392

BRUSSEL, CEGESOMA, *Collection d’Affiches du CEGES – Seconde Guerre mondiale – Belgique*

Dossier CA AF 308

BRUSSEL, CEGESOMA, *Deelarchief Algemene/Germaanse SS*

Dossier AA 243

Literatuur

AERTS K. e.a., *Was opa een nazi? Speuren naar het oorlogsverleden*, Tielt, 2017

CARLIER M., 'Ongedwongen doch plichtvol: De visie op de vrouw en het kind in het weekblad *Balming*', *ongepubliceerde MA Thesis KU Leuven*, 2013

CLAES L., *Het verdrongen verleden: de collaboratie, haar rechters en geschiedschrijvers*, Beveren, 1983

CHRISTENSEN C.B., POULSEN N.B. en SMITH P.S., *De Waffen-SS, Het Europese leger van de nazi's*, Antwerpen, 2016

CHRISTENSEN C.B., POULSEN N.B. en SMITH P.S., 'The Danish Volunteers in the Waffen-SS and German Warfare at the Eastern Front', *Contemporary European History*, 1999, 73-96

CROMBEZ B., 'De Algemene-SS Vlaanderen', *Cahiers d'Histoire de la seconde guerre mondiale*, 1995, 162-202

DAFINGER J., 'Show solidarity, live solitarily: the Nazi 'New Europe' as a 'family of peoples'', *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 2017, 905-917

DAMSMA J.M., 'Nazis in the Netherlands: A social history of National Socialist Collaborators, 1940-1945', *doctoraatsthesis Universiteit van Amsterdam*, 2013

DE JONGHE A., 'De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel', *Bijdragen tot de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 1974-1984

DE JONGHE A., 'Robert van Genechten (1895-1945) in J. CHARITÉ (red.), *Biografisch Woordenboek van Nederland. Deel I*, 1979

DE WEVER B., *Greep naar de macht, Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde, Het VNV 1933-1945*, Gent, 1994

DE WEVER B., *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaamse Legioen en de Waffen-SS*, Tielt, 1984

DE WEVER B. en DE WEVER B., 'Groot-Nederland als utopie en voorwendsel' in K. DEPREZ en L. VOS red., *Nationalisme in België, Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen, 1999

DE WILDE M., *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 5: De kollaboratie*, Kapellen, 1985

DE WINNE T., 'De pers van de DeVlag tijdens de bezetting. Case: De Gazet', *ongepubliceerde MA Thesis UGent*, 1999

FIORAVANZO M., 'Die Europakonzeption von Faschismus und Nationalsozialismus (1939–1943)', *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 2010, 509–41

GALLO D., 'La politique de formation idéologique de la SS (1933-1945). Une étude sur la transmission de la normativité nazie', *Revue historique*, 2015, 875-898

GRUBBERT R., *Der Europagedanke Westeuropäischer faschistischer Bewegungen 1940–1945*, Paderborn, 2012

GUTMANN M., 'Engineering the European *Volksgemeinschaft*: Social Engineering, Pedagogy and Fascism in the case of the Swiss Alfred Zander', *Journal of Contemporary History*, 2016, 40-60

HARTEN H., *Himmlers Lehrer: Die Weltanschauliche Schulung in der SS 1933-1945*, Paderborn, 2014

HUYSE L. en DHONDT S., *Onverwerkt verleden: collaboratie en repressie in België 1942-1952*, Leuven, 1991

KERSHAW I., *Hitler, Hoogmoed, 1889-1936*, Utrecht, 1999

KLIJN E. en TE SLAA R., *De NSB: Onstaan en opkomst van de Nationaal Socialistische Beweging 1931-1935*, Amsterdam, 2010

KOCKA J., 'Comparison and Beyond', *History and Theory*, 2003, 39-44

KÜBLER R., *Chef KWG: Das Kriegsgefangenenwesen unter Gottlob Berger*, Lindhorst, 1984

LITTLEJON D., *The Patriotic Traitors*, Londen, 1972

MARTIN D., Bespreking van F. SEBERECHTS, *Geschiedenis van de DeVlag. Van cultuurbeweging tot politieke partij 1935-1945*, Gent, 1991, *Revue belge de philologie en d'histoire*, 1992, 1136-1137

MATTHÄUS J., *Ausbildungsziel Judenmord?. "Weltanschauliche Erziehung" von SS, Polizei und Waffen-SS im Rahmen der "Endlösung"*, Frankfurt am Main, 2003

MEIRE F., 'De DeVlag voor mei 1940', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1982, 419-466

PASTURE P., *Imagining European Unity since 1000 AD*, Basingstoke, 2015

PATEL K.K., 'An Emperor without Clothes? The Debate about Transnational History Twenty-five Years on', *Histoire@Politique*, 2015

PATEL K.K., 'Transatlantische Perspektiven Transnationaler Geschichte', *Geschichte und Gesellschaft*, 2003, 625-647

POLLERS G., 'Het weekblad Balming van de DeVlag: nazi-propaganda in Vlaanderen', *ongepubliceerde MA Thesis KU Leuven*, 1987

SAX A., *Voor Vlaanderen volk en Führer: de motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog, 1940-1945*, Antwerpen, 2012

SEBERECHTS F., *Geschiedenis van de DeVlag. Van cultuurbeweging tot politieke partij 1935-1945*, Gent, 1991

SEBERECHTS F., *Ieder zijn zwarte: verzet, collaboratie en repressie*, Leuven, 1994

SEBERECHTS F., 'Jef Van de Wiele (1903-1979): Een biografische schets. Deel 1: Jef Van de Wiele vóór de Tweede Wereldoorlog', *Verschaeviana Jaarboek 1987*, 1988, 188-203

SEBERECHTS F., 'Jef Van de Wiele (1903-1979): Een biografische schets. Deel 2: Jef Van de Wiele 1940-1979', *Verschaeviana Jaarboek 1990-1991*, 1992, 265-340

STEENHAUT W. en VAN DE STEEN M., 'Archief DeVlag', *Navorsings- en studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, 1977

STYVEN D., 'Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst! De verduitsing van de Hitlerjeugd Vlaanderen', *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 2011, 161-210

TRIGG J., *Oostfronters: Hitlers SS-Legioen Vlaanderen*, Antwerpen, 2014

VANCLOOSTER S., 'Door wie? Op welk gezag? Het onrustige zoeken van Pol Le Roy' in L. DE VOS, Y. T'SJOEN en L. STYNEN red., *Verbrande schrijvers. 'Culturele' collaboratie in Vlaanderen 1933-1953*, Gent, 2009, 183-204

VAN DEN EECKHOUT V., 'Ninoofse vrouwen en de naoorlogse repressie: de rol van de getuige en de verdachte in repressieonderzoeken na de Tweede Wereldoorlog', *ongepubliceerde MA Thesis UGent*, 2009

VERSTRAETE J.P., *Trouw en Dietsch: Vlaamse leiders en hun collaboratie: Staf de Clercq en Hendrik Jozef Elias*, Soesterberg, 2006

VON FREITAG DRABBE KÜNZEL G., "'Germanje': Dutch empire-building in Nazi-occupied Europe', *Journal of Genocide Research*, 2017, 240-257

VREYS B., 'Het wezen in wording: de literaturopvatting van Jan Demets in Balming (1943-1944)', *ongepubliceerde MA Thesis KU Leuven*, 1996

Digitale informatie en multimedia

Kinderen van de collaboratie, Canvas, november 2017

KNUPPEL D., bespreking van H. HARTEN, *Himmlers Lehrer: Die Weltanschauliche Schulung in der SS 1933-1945*, Paderborn, 2014, *H-Soz-Kult*, 2015, (<https://www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-22936?language=en>). Geraadpleegd op 20 februari 2018

LEEMHUIS R., bespreking van H. HARTEN, *Himmlers Lehrer: Die Weltanschauliche Schulung in der SS 1933-1945*, Paderborn, 2014, *Einsicht. Bulletin des Fritz Bauer Instituts*, 2015, (https://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/einsicht/2015/14/ReviewMonograph102268149?set_language=en). Geraadpleegd op 20 februari 2018

SAMMOND N., 'Education for Death: The making of a Nazi', *Critical Commons, For Fair & Critical Participation in Media Culture*, 2018, (<http://www.criticalcommons.org/Members/sammondn/clips/disneys-education-for-death-the-making-of-a-nazi/view>). Geraadpleegd op 21 mei 2018

WOUTERS N. e.a., 'Kunnen we ons verleden recht in de ogen kijken?', *VRT NWS*, 2017, (<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2017/11/08/opinie-kinderen-van-de-collaboratie/>). Geraadpleegd op 18 november 2017